İLDIRIM

Beş pərdəli dram

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

İ l d ı r ı m – inqilabçı kəndli
M i r z ə M ö h s ü n – kənd müəllimi
G ü n ə ş – Mirzə Möhsünün bacısı
S ə f i b ə y – varlı mülkədar
S o l t a n x a n ı m – onun arvadı
Ü l k ə r – Səfi bəyin qızı
F ə r r u x – Səfi bəyin oğlu
Ş ü k ü r b ə y – kənd hakimi
N i k o l a y P e t r o v i ç – qəza hakimi
R i z v a n, R ə ş i d, R ü s t ə m } – Bakıdan gəlmiş fəhlələr
M ü r ş ü d, Q o c a k ə n d l i, C a v a n k ə n d l i, 1-c i k ə n d l i, 2-c i k ə n d l i } – yoxsul kəndlilər
N a z l ı – Rüstəmin arvadı
B a l a x a n ı m – dul qadın
Q ı z v ə o ğ l a n – Balaxanımın uşaqları
R ə c ə b, D u r s u n } – Rüstəmin oğlanları. Səfi bəyin nökərləri
Q u r b a n, Q a s ı m } – İldırımın dəstəsindən olan kəndlilər
K o x a
X u d u ş – Şükür bəyin yasavulu
K ə r i m – Səfi bəyin xəfiyyəsi
H e y d ə r – Səfi bəyin qonşusu, Fərruxun uşaqlıq dostu
M ə h k ə m ə i ş ç i s i
Q a r ı
Y a s a v u l l a r
K a z a k l a r

BİRİNCİ PƏRDƏ

Səhnə. Azərbaycan kəndlərindən birini təsvir edir. Qabaq tərəfdə kəndə gedən dar bir yol, sağ tərəfdə İldırımın kiçik bağı və dəyirmanı. Sol tərəfdə Ba l a x a n ı m ı n evinin pəncərələri, qapısı və iki-üç pilləsi. Səhnənin arxası sıx meşəlikdir. İldırımın bağının yanından meşəyə ensiz bir cığır gedir. Arxasında dağarcıq, yoxsul müsafir qiyafəsində olan Rüstəmlə Mürşüd danışa-danışa gəlirlər. İ l d ı r ı m ı n bağını görüncə, hər ikisi dayanıb mənalı baxışlarla bağı və dəyirmanı süzür.

R ü s t ə m. Ey dünya! Hər zaman burdan keçəndə İldırımın odlu mahnılarını, dəyirmanın "taq-tuq" səsini eşidirdik. İndi səssizlikdən qulaq batır. Atalar yaxşı deyib: "Sahibsiz mal ağlar". Dəyirmana, ağaclara baxsana, necə yetim kimi qəmli-qəmli durur!.. Ax, İldırım! Bu bədbəxt ölkədə nə qədər igid olsan, yenə də axırın yoxdur. Bu bağ, bu dəyirman da bir gün acgöz səfilərə mal olacaq.

M ü r ş ü d. Ona Qorxmaz oğlu İldırım deyərlər, a kişi, sən öz dərdinə qal.

R ü s t ə m. Hansı dərdimə qalım? Bəs mən nə üçün öz kəndimdən baş götürüb gedirəm? Səfi ilə Şükürün, görüm, evi yıxılsın, evim, eşiyim, qoç kimi oğlum onların keyfinə qurban oldu. Bu zülm toxmağı kimin evini yıxmadı? Bu toxmaq bir gün İldırımın da başından enəcək, ondan qorxuram.

M ü r ş ü d. Qorxma, İldırım qoçaq igiddir, ona batmaq çətindir.

R ü s t ə m. A kişi, igidliyə baxan kimdir? İldən artıqdır ki, zindanda çürüyür.

M ü r ş ü d. Rüstəm, bu işdə Səfinin də əli var?

Səfi bəy ovçu qiyafəsində gəlirkən Rüstəm onu görür.

R ü s t ə m. Sus! Qurd dedin, qulağı göründü, bizi burda görməsin.

Hər ikisi bağda ağac altında gizlənir. Səfi bəy ovçu qiyafəsində, sağ qolunda qızıl quş, məğrur və kinli baxışlarla İldırımın bağına və dəyirmanına baxır.

S ə f i b ə y. Gəldiyini bilirəm. Əyilməyən başları mən belə əyərəm, bax! Bu kəndlərdə mənə burun qalxızan bir kişi qoymayacağam. Hələ dur, bu bağ, bu dəyirman də mənim olacaq.

Acıqlı baxışlarla meşəyə doğru gedir. Rüstəm və Mürşüd çıxırlar.

R ü s t ə m. Ay gorbagor olasan sənin kimi oğul qoyub gedən ata!

M ü r ş ü d. Rüstəm, hələ bir fikir verdin nə deyirdi? Deyir ki, İldırım gəlibdir.

R ü s t ə m. Görəsən, bu da nə hiylədir. Onu, görüm yox olsun! Bu qəzanı kor qoyanlardan biri də o deyilmi? Onun söndürmədiyi bir ocaqmı var? İldırımı dolaşdıran o olmadımı?

M ü r ş ü d. Doğrusu, bundan xəbərim yoxdur.

R ü s t ə m. Sən də, rəhmətliyin oğlu, dünyadan xəbərsizsən ki... Koxa Xankişini döyürdü, İldırım yetişib ona dedi ki, kəndliləri bu qədər incitmə, bir də adam döydüyünü görsəm, bu kənddə ya sən qalacaqsan, ya mən. Bu söz üstündə Səfi ilə Şükür onu dolaşdırdılar.

M ü r ş ü d. Eh... görəsən, bu zülmlərə göy nə üçün dinmir?

R ü s t ə m. Əyə, yurd yiyəsiz qalanda donuz təpəyə çıxar. Bu dərdləri deməklə qurtarmaz. Yolçu yolda gərək, sağ ol. Mürşüd, halal elə məni.

M ü r ş ü d. Xoş gəldin. İşin avand olsun, Rüstəm.

Bir-birindən ayrılırlar. Rüstəm həsrətli baxışlarla kəndə baxır və başıyla onu salamlar kimi olur. Mütərəddid, yorğun addımlarla meşəyə doğru gedir.

Mirzə Möhsün və İldırım daxil olurlar.

M i r z ə M ö h s ü n. Sən necə oldu qurtardın?

İ l d ı r ı m. Qardaşın İmran qurtardı. Yazıq gecə-gündüz çalışırdı. Onun yanında çox xəcalətəm.

M i r z ə M ö h s ü n. Borcudur! (*Əlini onun çiyninə qoyaraq*) Dostum, bu bəlanı da başdan sovduq. Bundan sonra bir qədər ehtiyatlı olmalısan...

İ l d ı r ı m. Ehtiyatlı olmaq sən nəyə deyirsən? Bu xainlərin hər buyruğuna boyun əyib, hər işinə susmaqmı? Onu mən bacarmayacağam.

M i r z ə M ö h s ü n. İldırım, igidliyinə çox güvənmə. Hər işdə tədbir lazımdır.

İ l d ı r ı m. Mirzə Möhsün, sən üç il mənim müəllimim oldun. Səni tanıdığım gündən söylədiyin hər sözə fikir verirəm. Bəyəndiyim sözlərinə əməl edirəm. Yadındadırmı, deyirdin ki, "zalimləri yaşadan məzlumlardır, zülmə boyun əymək, insanlığı alçaltmaqdır, zülmə qarşı zülm ədalətdir". Bax, bu sözlərin beynimə çoxdan mıxlanıb. Bir də deyirdin: "Bugünkü məsələni bu gün həll etmək lazımdır. Zaman nə doğsa, ona görə iş görməlidir". Bu sözlərinin misli yoxdur.

M i r z ə M ö h s ü n. Bu sözlər mənimdir, inkar etmirəm. Ancaq hər zamanın hökmünü dərindən düşünmək lazımdır. Məsələnin ən çətin cəhəti də burasıdır. Mən başqa sözlər də söyləmişəm, bəs onlara nə üçün əməl etmirsən?

İ l d ı r ı m. Beynimə batmadığı üçün. Yalnız bu iki sehrli fikrin məni əsir etmişdir. Bu zəhərlənmiş ölkənin qoxumuş havasında yalnız bu iki qüvvətlə nəfəs alıram. Gələcəyi bunlar mənim qarşımda canlandırır.

Ülkər və Günəş gəlir, onları görüncə ağac arxasında gizlənirlər.

M i r z ə M ö h s ü n. Bir gül ilə bahar olmaz. Səni, məni və bütün xalqı ağır pəncəsi altında əzən çar hakimliyidir, çar istibdadıdır. Bu ikibaşlı qartalın öldürücü pəncəsindən qurtarmaq üçün xalq içinə girməli, ona yavaş-yavaş hüququnu, mənliyini anlatmalıdır. Xalq ayılmayınca, sənin, mənim çıxışlarım fayda verməz!

İ l d ı r ı m. Ona sözüm yoxdur. İnan, Mirzə Möhsün, nə qədər ki xalq bu iki qüvvətə sarılmayıb, zəncirlər qırılmaz. Bizim xalq mələməzdir, hər zülmə qarşı susur, hər əmrə boyun bükür. Çarpışmaq lazımdır!

M i r z ə M ö h s ü n. Hüququnu anlayan kişi susmaz!

İ l d ı r ı m. Susanlar azdırmı?

M i r z ə M ö h s ü n. Onlar zamanı düşünürlər.

İ l d ı r ı m. Yox, onlar özlərini düşünürlər. Hər iş nə zaman görülsə, faydalıdır, “əldən qalan əlli il qalar”.

M i r z ə M ö h s ü n. Hər meyvənin bir mövsümü olduğu kimi, hər fikrin də bir zamanı var. Vaxtından əvvəl yetişmiş meyvələr qurdlu olur.

İ l d ı r ı m. Fikir meyvəyə bənzəməz. Sən bu iki fikri nə qədər ayıblamağa çalışsan, qəbul etməyəcəyəm. Əgər günəşi sağına, ayı soluma qoysan, bu fikirlərinlə qəlbimdə yaxdığın şöləni söndürə bilməzsən. Məsləkcə sənin lə bir olsam da, bəzi yerdə fikircə ayrılırıq. Hələ de görüm işlər necə gedir?

M i r z ə M ö h s ü n. Çox yaxşı. Ancaq irtica gündən-günə güclənir... İnqilabçılara möhkəm divan tutulur. Arabir əlimə keçən qəzetlərdən görürəm ki, firqəmiz gizli işə keçsə də, fəhlələrin tətilləri, nümayişləri davam edir. Biz buradakı işimizi onlarla birləşdirməliyik.

Yoxsa bir pristavı, bir yasavulu, bir şəhər hakimini öldürməklə yaramız sağalmaz!

İ l d ı r ı m. Həbsxanada olduğum zaman bir çox inqilabçı ilə görüşdüm. Məsləki yolunda öz canlarını qurban verən bu adamlarda aslan ürəyi var.

M i r z ə M ö h s ü n. Əlbəttə! Bu saat hər yerdə qızğın təbliğat gedir. Bax, belə, onlar kimi əlbir işləmək lazımdır!

İ l d ı r ı m. O da lazımdır, bu da lazımdır. Nə isə, bu məsələ hələ qalsın... Müəllim, çoxdan sənlə ova getməmişik, nə deyirsən, gedirsənmi?

M i r z ə M ö h s ü n. Gedək! Ancaq, dostum, zindan səni yaman inqilabçı edib. Təzyiq əkstəzyiq göstərib.

İ l d ı r ı m (*gedə-gedə*). Hələ orada bir-iki siyasi kitab da oxumuşam.

Onlar gedirlər. Günəş ilə Ülkər ağac arxasından çıxırlar.

G ü n ə ş. Eh, getdilər, görüşə bilmədim. (*Düşünür*) Ülkər, qardaşımla İldırımın söhbətini eşidirdin? Məncə, İldırım haqlıdır. Ülkər, məni əsir edən, qırılmaz tellərlə ona bağlayan da bu qüvvətdir. Sən hansını haqlı görürsən?

Ü l k ə r. İldırım igiddir, ancaq mən bir az da qardaşın Mirzə Möhsünü haqlı görürəm.

G ü n ə ş (*düşünür*). Ülkər, sən burada dur, qardaşım gəlincə İldırımla görüşüm. Bilirəm o, tüfəngini evdən alıb yol ağzında qardaşımı gözləyəcək.

Günəş sürətlə gedir. Ülkər arxasınca baxaraq

Ü l k ə r. Bu da İldırımın dəlisi. Mənim də bura İldırım üçün gəldiyimi bilmir. Ax, İldırım, sən nə bəlasan!

Bir daş üstündə oturub həzin-həzin düşünür. İldırım və Günəş gəlir.

G ü n ə ş. Çox şükür, sizi bir də görə bildim.

İ l d ı r ı m. Sağ ol, Günəş xanım, çox sağ ol!

Ü l k ə r (*onları görməyib oxuyur*)

Səndən düşdüm aralı,
Qəlbim oldu yaralı,
Bir ildən artıq oldu
Sən xatirim soralı.

G ü n ə ş. Ülkərdir!

İ l d ı r ı m. Sus, Günəş! (*Hər ikisi onu dinlər*)

Çürüdün yad ellərdə,
Adın qaldı dillərdə,
Ovçu qəlbim çöllərdə
Gəzər, tapmaz maralı.

İstəyimə irmədim,
Yada könül vermədim,
Mən mislini görmədim,
Dünya məclis quralı.

Hicran ömür biçmədə,
Qəlbim zəhər içmədə,
Gəl ki, ömür keçmədə
Fırtınalı, boralı.

G ü n ə ş. Of, nə yaman mələyir.

İ l d ı r ı m (*özünü Ülkərə göstərmək istər, yüksəkdən*). Mənim kiçik bağça-bağım bu gün nə qədər şənlənmiş! Günəş doğmuş, ülkər də parlayır...

Ü l k ə r onları görüncə utancaq bir tövr alır.

G ü n ə ş. İldırım da gurlayır!

İ l d ı r ı m. Mən işığımı günəşdən və ülkərdən alıram. (*Ülkər yaxınlaşır*) Uğurlar olsun, Ülkər!

Ü l k ə r (*məhcub*). Sağ ol!

İ l d ı r ı m. Amma nə qədər gözəl səsin var. Sən buralarda nə gəzirsən? Bizimlə görüşməkdən qorxmursanmı?

Ü l k ə r. Kimdən qorxacağam?

İ l d ı r ı m. Atandan. O ki bizi düşmən tutur.

Ü l k ə r. O başqa, mən başqa.

M i r z ə M ö h s ü n (*yol ağzında durur*). İldırım, gəl gedək!

İ l d ı r ı m. Tələsmə, gəl bura!

M i r z ə M ö h s ü n (*gəlir. Ülkəri görüncə əlini ona uzadaraq*). Uğurlar olsun, Ülkər!

Ü l k ə r. Sağ ol!

M i r z ə M ö h s ü n. Sizi bura mələklərmi çəkib gətirmiş?

Ü l k ə r. Nə bilim, bəlkə də...

İ l d ı r ı m. Şübhəsiz, onun şeytanlarla işi yoxdur.

M i r z ə M ö h s ü n. Əvvəllər bacım Günəş ilə tez-tez görüşürdünüz. Son zamanlar bizi unutmuşsunuz, yəqin atanız izn vermir.

Ü l k ə r. Unutmadım. İşim elədir ki...

M i r z ə M ö h s ü n. Hər halda dövlətli Səfi bəyin qızısınız, bizlərə tənəzzül etməzsiniz.

Ü l k ə r. Mənim yanımda dövlətin heç bir qiyməti yoxdur. Elə olsaydı, sizin içinizə gəlməzdim.

İ l d ı r ı m. Ülkər bizdəndir, o bizimdir!

Hamısı mənalı təbəssümlə susar.

Ü l k ə r. İzn verin gedim!

M i r z ə M ö h s ü n. Siz sərbəst bir quşsunuz... Buyurun...

G ü n ə ş (*Ülkərin əlindən tutub*). Bərabər gedək!

Ü l k ə r. Sağ olun.

İ l d ı r ı m. Sağ ol!

M i r z ə M ö h s ü n. Səfalarla... (*Hər ikisi arxalarınca baxar. Ağır və həyəcanlı sükutdan sonra*) İldırım, Ülkər buraya nə üçün gəlmişdi?

İ l d ı r ı m. Məni görmək üçün!

M i r z ə M ö h s ü n. Demək, səni sevir, eləmi?

İ l d ı r ı m. Elədir ki, var. Özü də, deyəsən, lap möhkəm.

M i r z ə M ö h s ü n. Sən də onu sevirsənmi?

İ l d ı r ı m. Elə qızı heç sevməmək olarmı? Görüncə qəlbimdə çiçəklər açır... hələ o gözlər... İnsanın canını alır. (*Müəllimin rəngi qaçır, bihal görünür*) Sənə nə oldu, Möhsün?

M i r z ə M ö h s ü n. Heç.

İ l d ı r ı m. Yoxsa, sən də Ülkəri sevirsən?

M i r z ə M ö h s ü n. Vaz keç, İldırım!

İ l d ı r ı m. Söylə... Dostluğumuz eşqinə, söylə!

M i r z ə M ö h s ü n. Yox... Ancaq çox xoşuma gəlir. Bir də ki, sən onu sevdikdən sonra bunun nə əhəmiyyəti...

İ l d ı r ı m. Haqqın var, o, sevilməyə layiq qızdır.

M i r z ə M ö h s ü n. Zahiri qədər batini də gözəldir.

İ l d ı r ı m. Səfi bəy kimi acgöz zalım bir adamdan belə övlad!.. Çox təəccüblüdür. Hətta atasının tutduğu işlərə qarşı dərin nifrəti vardır.

M i r z ə M ö h s ü n. Elədir, bunu mənə Günəş də söyləmişdir. Ancaq ehtiyatlı ol, hər halda bəy qızıdır.

İ l d ı r ı m. Qorxma, müəllim, bu kəndli balasının ürəyində elə şam yanmır ki, onu Səfi bəylərin qızı söndürə bilsin. Məhəbbətin öz yeri var, məsləkin öz yeri.

Hər ikisi meşəyə doğru gedir. Səhnə bir anlığa qaranlıqlaşıb yenidən işıqlanır. Səfi bəy Rüstəmi qabağına salıb səhnəyə çıxarır.

S ə f i b ə y. İt balası, qırqovulu nə üçün qaçırtdın?

R ü s t ə m. Bağışla, bəy, bilmədim.

S ə f i b ə y. İndi bilərsən. (*Bir şillə vurur*)

R ü s t ə m. Səni uzaqdan gördüyüm üçün ağacların arasında gizlənə-gizlənə gedirdim, qırqovul ovladığını bilmədim, bağışla.

S ə f i b ə y. Dur, bağışlayım. (*Bir şillə də vurur*)

R ü s t ə m. Məni nə üçün vurursan?

S ə f i b ə y. Sən bağışla deyirsən, mən də bağışlayıram. Daha nə mırıldayırsan? (*Yenə vurur*)

R ü s t ə m. Vurma, bəy, ocağımı söndürən sənin bu baxşışların olmadımı? Zülmündən baş götürüb gedirdim, yenə sənin toxmağına rast gəldim.

Uzaqdan İldırım və Mirzə Möhsün bunları görüb seyr edirlər.

M i r z ə M ö h s ü n. Bu istibdad quyruğu yenə kimi vurur?

İ l d ı r ı m. Gözəl fürsətdir, qırqovul ovu olmasın, qaban ovu olsun! (*Nişan alıb vurmaq istəyir*)

M i r z ə M ö h s ü n (*onu tutur*). İldırım! Nə edirsən?

İ l d ı r ı m. Bu bədbəxt kəndi bu qabanın zülmündən qurtarmaq istəyirəm. Bir də ki, öz intiqamımı...

M i r z ə M ö h s ü n. Yox, dayan!

S ə f i b ə y (*Rüstəmi vurur*). Al, bu da biri!

İ l d ı r ı m. Yazıq kəndlini, bax, necə mələdir. Heç olmasa, başı üstündən atım ki, qorxub qaçsın.

M i r z ə M ö h s ü n. Belə olar.

Atəş açır, Səfi bəy qorxub ətrafa baxır. İldırım bir də atır. Səfi bəy qorxu içərisində, səndələyə-səndələyə səhnədən çıxır. Mirzə Möhsün və İldırım Rüstəmə yanaşırlar.

İ l d ı r ı m. Rüstəm əmi, sənsən? Bu qaban səni nə üçün yenə vururdu?

R ü s t ə m. Əlinə bəhanə düşmüşdü, ovunu qaçırmışdım.

M i r z ə M ö h s ü n. Meşədə nə işin vardı ki?

R ü s t ə m. Baş götürüb Dağıstana gedirdim.

İ l d ı r ı m. Bu nə üçün?

R ü s t ə m. Bu zalımın zülmündən qurtarmaq üçün... A kişi, başımda tərs dəyirman işlədir. Keçən il mən başı daşlı bundan iyirmi manata topal bir yabı almışdım. On manat verdim, on manat da borclu qaldım. Dedi, tələsmə, nə vaxt pulun olsa verərsən. A başına dönüm, mən də inandım. Axırda o borcu şişirdib yüz altmış manata çıxardı. Evimi, eşiyimi satdırdı, qapımdan inəyimi, öz topal yabısını çəkib apardı... Bunlar bəs gəlmədi, indi də oğlumu borcun əvəzində işlədir... Doğrusu, bu zülmlərə tab gətirə bilmədim, baş götürüb gedirdim ki, yolda yenə də ona rast gəldim.

M i r z ə M ö h s ü n. Bir kəsə şikayət etmədin?

İ l d ı r ı m. Şikayət haqq olan yerdə olar. (*Əlini havada oynadaraq*) Haqq isə budur: qolun güclüdür – haqlısan.

R ü s t ə m. Girmədiyim qapı qalmadı. Hər yerə baş soxdum, yasavullar, kazaklar tüfəng ilə döşümdən vurub çıxardılar... Neyləyim! İldırım haqlıdır.

İ l d ı r ı m (*Rüstəmin döşündən tutub hiddətlə çəkərək*). A kişi, topalsan, görmürsən, sənə bu qədər zülm olur, nə üçün susursan?

R ü s t ə m. Neyləyim, İldırım?

İ l d ı r ı m. Canına çor elə. Elə namərdləri başımıza çıxaran sənin kimi qorxaqlar, zülmə boyun əyənlərdir. Mərdlik insanlığın zinətidir. (*Acıqlı halda kənara çəkilir*)

R ü s t ə m. Nə edim, onu bacarmıram, qurdla qurdluq edə bilmirəm. Amma yaxşı dadıma çatdınız, yoxsa o dünyalıq olmuşdum.

İ l d ı r ı m. Əksinə, sənin xoşbəxtliyinə mane olduq. Ölsəydin, daha bəxtiyar olardın!

R ü s t ə m. Bu da doğrudur, amma yaşamaq da şirindir. Elə onun ucundan elimdən, obamdan didərgin düşürəm. Görək taleyim nə göstərir. Hələlik sağ olun. Balalarımı sizə tapşırıram.

M i r z ə M ö h s ü n. Arxayın ol! Yaxşı yol!

Rüstəm gedir. İldırım bir müddət dinməz durur.

İ l d ı r ı m. Belə miskinlər də yaşamaq istəyir.

Mirzə Möhsün və İldırım getmək istərkən uzaqdan məhkəmə işçisinin, koxa və yasavulların gəldiyini görüb, ağac altında dayanırlar. Məhkəmə işçisi, koxa və yasavul lar Balaxanımın evi qarşısına gəlirlər.

K o x a. Bu evdir, bağı da dal tərəfdədir.

M ə h k ə m ə i ş ç i s i. Bağ sahibini çağır gəlsin.

K o x a (*bağırır*). Ay ev yiyəsi... ay ev yiyəsi...

B a l a x a n ı m (*pilləkən başına çıxır*). Kimdir soruşan? Nə olub?

K o x a. Sud gəlib, bağı yazırlar, aşağı en!

B a l a x a n ı m. Nə üçün yazırlar?

K o x a. Fərzəlinin Səfi bəyə olan borcuna.

B a l a x a n ı m (*aşağı enir*). Fərzəlinin hansı borcuna? Onun Səfi bəyə borcu yoxdur.

K o x a. Sən deyirsən yoxdur, amma bu təməssük[1] deyir ki, var.

B a l a x a n ı m. Kişinin vəsiyyəti var. Borcu olsaydı yazdırardı.

İldırım və Mirzə Möhsün onlara doğru gəlirlər.

İ l d ı r ı m. Yenə nə var? Nə olub?

B a l a x a n ı m. Ay İldırım qardaş, evimi yıxırlar, ev-eşiyimi yazırlar...

İ l d ı r ı m. Nə deyib yazırlar?

M ə h k ə m ə i ş ç i s i. Fərzəli üç yüz manat borc alıb; evi, bağı Səfi bəyin yanında girov qoyubdur. Vekseli var. (*Vekseli göstərir*)

B a l a x a n ı m. Yalandır, atam, onun evi yıxılsın. Fərzəlinin qırxı çıxmamışdı, mənə elçi göndərdi. Cavab verdim ki, mənim evimi, bağımı alırsa, o, yetimlərindir, mənim deyil. Əgər məni alırsa, arvadı Soltan xanım məndən də ağ-çağ, yumurta kimi arvaddır. İndi o acıqdır ki, məndən alır.

M ə h k ə m ə i ş ç i s i. Bəs onda kənd mollası Səməd əfəndinin, koxanın və özünün qoluna nə deyirsən? Bu ki, yalan deyil?

B a l a x a n ı m. Nə yaxşı adamların qolu var. Fərzəli binəva, heç yazı-pozu bilirdi?

M i r z ə M ö h s ü n. Bacım, bu vekseli saxta bilirsinizsə, şəhər məhkəməsinə şikayət edin.

---

[1] Veksel

K o x a. Müəllim Mirzə Möhsün də sənə vəkil olar.

İ l d ı r ı m. Bir şərtlə: ancaq sizlərin müttəhim olduğunuz gün hakim olmaq şərtilə... Ey koxa, bu arvada çox dolaşmayın ki, xeyir görməzsiniz.

K o xa. Biz heç kəsə dolaşmırıq, vəzifəmizdir.

M ə h k ə m ə i ş ç i s i. Üç günə kimi evi və bağı Səfi bəyə təslim verməlisiniz. Məhkəmənin qərarı belədir.

B a l a x a n ı m (*ağlayır*). Belə zülm olar! Mən bu yetimləri hara aparım...

İ l d ı r ı m. Sən buradan heç yerə getməyəcəksən! Bircə bu birbirinə hörümçək toru kimi bağlı tüfeylilərin nəslinə son qoya bilsəydim... (*Məhkəmə işçisi, koxa və yasavullar yavaşca aradan çıxırlar*) Nə edim, əlimdən nə gəlir... Bu qırılmışlar, müəllim demişkən, bir deyil, iki deyil ki, tumlarını kəsəsən.

Balaxanım hıçqıraraq ağlayır. Onun səsinə uşaqları gəlib başına yığılır, anaları ilə bərabər ağlamağa başlayırlar.

M i r z ə M ö h s ü n (*havada yumruğunu sıxaraq*). Ey qartalbaşlı zülm heykəli, sən istədiyin qədər yıx, dağıt! Əmin ol, o qanlı taxt-tacını məzlumların qəlbində yanan bu kin və intiqam ildırımı bir gün məhv edəcək.

P ə r d ə

İKİNCİ PƏRDƏ

Səhnə Səfi bəyin evini təsvir edir. Küçə tərəfdən iki pəncərə və həyətə açılan böyük qapı. Həyət tərəfdə otaqların artırması. Ülkər pəncərədən küçəyə baxır. İldırım keçərkən onu görüb yanaşır.

İ l d ı r ı m. Kimi gözləyirsən?

Ü l k ə r (*utancaq bir əda ilə*). Hər an, hər dəqiqə gözlədiyimi.

İ l d ı r ı m. Elə isə mane olmayım. (*Getmək istəyir*)

Ü l k ə r. Yenidən gözlətmək üçünmü gedirsən?

İ l d ı r ı m. Mənimi gözləyirdin?

Ü l k ə r. Səncə, bəs kimi? (*Başını aşağı dikir*)

İ l d ı r ı m. Yerə nə üçün baxırsan? Yoxsa o gözləri məndən qısqanırsan?

Ü l k ə r. Səndən qısqandığım heç bir şey yoxdur.

İ l d ı r ı m. Ax, Ülkər, şeytandan mələk, divdən pəri doğduğunu heç görməmişdim.

Ü l k ə r. Pəri olduğumu nədən bilirsən?

İ l d ı r ı m. Onu mənə qəlbim söyləyir. (*Əlindəki çiçəyi bir söz söyləmədən Ülkərə verir. Ülkər alıb qoxulayır*)

Ü l k ə r. Qəlbin səni aldadır.

İ l d ı r ı m. O məni heç bir zaman aldatmayıb, dostunu, düşməni-ni çox gözəl tanıyır. (*Əllərini əlləri içinə alır*) Ax, o əllər yıxır, bu əl-lər tikir.

Ü l k ə r. Yıxan hansı əllərdir?

İ l d ı r ı m. Bu əlləri doğan əllər?

Ü l k ə r. Doğrudur, o əllər yalnız səni yıxa bilmir.

İ l d ı r ı m. Əvəzinə bütün xalqa divan tutur. Mən buna dözə bil-mirəm, Ülkər! Mən bütün varlığımla ona bağlıyam, onunla nəfəs alı-ram. Bəs sən necə?

Ü l k ə r. Bunu nə üçün soruşursan?

İ l d ı r ı m. Bilmək istəyirəm.

Ü l k ə r. Bu aydın deyilmi? Bəs sən kimsən?

İ l d ı r ı m (*həyəcanlı*). Bu sözləri sənə kim öyrədir, Ülkər?

Ü l k ə r. Sənin gözlərindəki ildırım.

İ l d ı r ı m. Gözlərimdəki ildırım şimşəyi səndən alır... Demək, məqsədimiz birdir. Bəs o halda bu məzlumları əsirlikdən qurtarmaq istəmirsənmi?

Ü l k ə r. Ax... atamın əsirliyindənmi?

İ l d ı r ı m (*hiddətli*). Bəli, atanın, atan kimilərin əlinə qılınc ve-rən Nikolay siyasəti, çar səltənətidir... Onu kökündən qoparıb atmaq lazımdır.

Ü l k ə r. Onu görüm, kor olsun, o heç yıxılan qüvvətdirmi?

İ l d ı r ı m. Əllərin əllərim içində olarsa, göyləri yerlərə yıxaram. Sən yalnız mənə söz ver!

Ü l k ə r. Bu lazımdırsa, verirəm.

İ l d ı r ı m. O halda and iç!

Ü l k ə r. Nəyə?

İ l d ı r ı m. Bu məzlum xalqın ayaqlanmış hüququna, əzilmiş mən-liyinə!

Ü l k ə r. Hər üçünə and içirəm!

İ l d ı r ı m. Üçüncü nədir?

Ü l k ə r. Bir də İldırıma olan eşqimə!

İ l d ı r ı m. Ülkər, sənin bu hazırcavablığın ağlımı başımdan alır. (*Əlini alıb öpmək istəyir. Nəyi isə xatırlamış kimi birdən durur, Ülkərin əlini buraxır*) Səni görüncə hər şeyi unuduram...

Ü l k ə r. Sənə nə oldu? Yoxsa...

İ l d ı r ı m. Ah, Ülkər... Mən sənə nə anlatmağa gəlmişdim, nələr dedim.

Ü l k ə r. Allah xatirinə, söylə, söylə ki, ürəyimdəki bu şübhələr çıxsın, söylə!

İ l d ı r ı m (*ciddi*). Ülkər, bilirsən ki, mənim sənə olan eşqim köpüklü çaylar qədər coşqun, sahilsiz ümmanlar qədər genişdir. (*Ülkər əlindəki çiçəyi qoxulayır. İldırıma aşiqanə nəzərlərlə baxır*) Ancaq bizim dinc həyat qurmağımıza heç inana bilmirəm. Axı, mənim getdiyim yol çox qorxuludur. Mən ya zindanlarda çürüyəcəyəm, ya da günüm qaçaqlıqda, dağlarda, meşələrdə keçəcək. Sən isə mənim ucumdan gül kimi solub müsibətlər çəkəcəksən. Doğrusu, bunu mən istəmirəm.

Ü l k ə r (*əlindəki çiçəyi başıaşağı tutaraq, düşüncəli*). Anlayıram, demək, belə, ürəyindən keçənlər məlum oldu.

İ l d ı r ı m. İnan, Ülkər, mən bunları yalnız, yalnız sənin xoşbəxtliyin üçün istəyirəm. Sən bir başqasını sevsən, daha bəxtiyar olarsan.

Ü l k ə r. Sən bir başqasını sevib bəxtiyar olduğun kimi.

İ l d ı r ı m. Bilirəm nəyə işarə edirsən. Günəşə mən dostumun bacısı kimi hörmət bəsləyirəm. Ona qarşı ürəyimdə heç bir hiss yoxdur. Səni isə bizim kənddə xoşbəxt edəcək adamlar vardır.

Ü l k ə r. Yoxsa özünü əvəz edəcək adamı da tapmısan?

İ l d ı r ı m. Elədir ki, var. Ancaq onu mən tapmamışam, o səni tapıb.

Ü l k ə r. Eh, İldırım, bilirəm kimi deyirsən. Sən məhəbbətdə də öz mərdliyini, cəsarətini göstərmək istəyirsən. Ancaq bu baş tutan şey deyil. Sən öz dostuna məhəbbətini qurban vermək istəyirsən, eləmi? Bunu sən bəlkə bacararsan, qadın ürəyi bacarmaz. Ah, nə ağır təklif... (*Əlindəki çiçəyin son ləçəklərini qırıb yerə səpir*) Ey qəlbimdə açan təzə çiçəklər, siz də tökülün. (*Birdən hıçqıraraq ağlayır*)

İ l d ı r ı m. Onlar tökülsün, yerində daha təzə, daha şux çiçəklər açılsın. Qoy o çiçəklər inqilab bayramını bəzəmək üçün bir dəstə gülə çevrilsin.

Ü l k ə r (*ağlayır*). Demək, hər şey bitdi. O gözəl günlər bahar buludları kimi uçdu, getdi.

İ l d ı r ı m. Ülkər, Ülkər, ağlama, mən...

Soltan xanımın səsi eşidilir.

Ülkər, sağ ol, gələn var, mən getdim. Görüşə qədər. (*Gedir*)

Ü l k ə r. Görüşə qədər, heç nə anlamıram. Ey ömrümün əjdahaağızlı sirləri, dərdlərimi sən sil.

S o l t a n x an ı m (*gəlir, Ülkəri ağlayan görüb*). Qızım, niyə ağlayırsan?

Ü l k ə r. Heç...

S o l t a n x a n ı m. Necə heç... Yoxsa, yenə o gədənin tıspısıdır? Allaha and olsun, atan bilsə, ətini şişə çəkər. Bir o qalmışdı: rəiyyət, Səfi bəyin qızı! Eşidən nə deyər?

Ü l k ə r. Rəiyyət olanda nə olar? Mən onun bir tükünü yüz bəy oğluna dəyişmərəm.

S o l t a n x a n ı m (*bir qədər yumşalır, Ülkərə yaxınlaşır*). O da heç olmasa səni istəyirmi?

Ü l k ə r. Heç baş açmıram, ancaq...

S o l t a n x a n ı m. Yoxsa minnət qoyur? Burda deyiblər ki, qudurasan qurbağa, quruldayan yerində. Sənin kimi gözəl, mələk qıza ərmi tapılmır?

Ü l k ə r. Mən nə gözələm, nə də mələk.

S o l t a n x a n ı m. Bəs nəsən?

Ü l k ə r. Səfinin qızı Ülkərəm.

S o l t a n x a n ı m. Axmaq, Səfinin qızı olduğuna yoxsa peşmansan? Başqaları sənə həsəd edir.

Ü l k ə r. Mən onlara həsəd etdiyim kimi, hamı mənə nifrət edir.

S o l t a n x a n ı m. Sənə nə üçün nifrət etsinlər? Sən onlara nə pislik etmisən ki?

Ü l k ə r. Etmədiyimiz nə qaldı? Yıxmadığımız bir ev, uçurmadığımız bir yuvamı var?

S o l t a n x a n ı m. Qızım, bu fikirləri başından çıxar, bilirəm, bunları sənə o şeytan qılıqlı İldırım öyrədir.

Ü l k ə r. Şeytan deyil, vicdan adlı bir mələk. Burada İldırımın nə təqsiri var? Gözüm kor deyil ki... (*Səsini dəyişərək*) Ana, heç insafın yoxdurmu? O sandıqlar dolusu zinətlər, o anbar dolusu mis qablar kimindir? Dul arvadların, yetimlərin göz yaşları deyilmi? Atamın doğruluqla qazandığı bir şeymi var?

S o l t a n x a n ı m. Ay qızım, kişinin öz haqqıdır, alır. Bir də, tutaq ki, sən deyənlər doğrudur, atandır, neyləyək?

Ü l k ə r. Axı, o, nə üçün belə edir?

Səfi bəyin ayaq səsləri eşidilir.

S o l t a n x a n ı m. Sus, qızım, deyəsən, atan gəlir.

S ə f i b ə y. Rəcəb... Rəcəb... (*Rəcəb qozbel kimi ikiqat olub topalayaraq gəlir. Səfi onu başdan ayağa süzərək*) Yenə kirpi kimi nə büzülübsən? Nə üçün axsayırsan?

R ə c ə b. Çoxdan axsayıram, sınıqçıya göstərmişəm, deyir ki, sağalan şeyə oxşamır.

S ə f i b ə y. Ay tülkü, tənbəllikdən bilmir nə kələk qursun.

R ə c ə b. Yük daşımaqdan belim büküldü, topal oldum, yenə adım tənbəldir. Bir aydır ki, ayaqlarımın ağrısından nə gəzə bilirəm, nə də yata...

S ə f i b ə y. Yaxşı, çox zarıma. Get, Mürşüd kişini çağır gəlsin. (*Rəcəb gedir, əvvəlcə vekselləri, sonra qızılları, qadın zinətlərini bir-bir çıxarıb baxır, yenə sandığa qoyur. Bir qızıl boyunbağı götürüb Soltan xanıma göstərir*) Ay arvad, bax, nə gözəl boyunbağıdır. Bunu Ülkərə al!

S o l t a n x a n ı m. Mənim pulum hanı alım.

S ə f i b ə y. Dayısı alıb bağışlasın.

S o l t a n x a n ı m. Sənin azmı düşüb? Sən qızına bir boyunbağı qıymırsan, dayı qıyarmı?

Ü l k ə r. Mənə heç bir şey lazım deyil.

S ə f i b ə y (*boyunbağını havada iki əli ilə tutaraq*). Çıraq kimi yanır. Baxdıqca insanın gözləri işıqlanır.

Ü l k ə r. Onlar yalnız sənin gözlərini işıqlandıra bilər. Heç kafirə də qismət olmasın, yazıqdır.

S ə f i b ə y. Neçin?

Ü l k ə r. Onlarda o qədər göz var ki... hamısı yetim-yesirin qanlı göz yaşıdır.

S ə f i b ə y. Nə zaman sənə verdim, alma!

Ü l k ə r. Sənin heç bir şeyin mənə lazım deyil!

F ə r r u x (*sürətlə daxil olur*). Ata, bu kənddə mən yaşaya bilməyəcəyəm. Burda savaşmadığım gün yoxdur. Bir gün ya məni öldürəcəklər, ya da bu kənddə bir qan edəcəyəm ki, hamı tamaşasına dursun.

S ə f i b ə y. Nə üçün savaşırsan?

F ə r r u x. Sənin ucundan... hər kəs bir söz deyir. Elə sözlər söyləyirlər ki, susmaq olmur, adam özündən çıxır.

S o l t a n x a n ı m. Qoy söyləsinlər, sən heç fikir vermə.

F ə r r u x. Mümkün olmur, ana... Şəhərə köçməkdən başqa çarəm yoxdur.

S o l t a n x a n ı m. Oğlum, bu işlərə qarışma, atandan söz açılanda, sən qalx, get.

F ə r r u x (*hiddətli*). Söz danışdı... Camaat lap qudurub, ipə-sapa sığmayır... Deyirlər ki, sizin ağalığınızın axırıdır.

S ə f i b ə y. Qorxma, oğlum, düşmənin qabağından qaçma, tülkü kimi quyruq bulama. Onları itaətdə saxlamağa hələ gücümüz çoxdur.

Mürşüd gəlir.

S ə f i b ə y (*Mürşüdü görüncə bağırır*). Bura gəl!

Ülkər, Fərrux və Soltan xanım gedirlər.

M ü r ş ü d. Nə buyurursan, ağa?

S ə f i b ə y. Bizim borcu nə üçün vermirsən?

M ü r ş ü d. Hansı borcu?

S ə f i b ə y. On doqquz manatı!

M ü r ş ü d (*heyrətlə*). Hansı on doqquz manatı?

S ə f i b ə y. Axmaq, öküz başını unutdunmu?

M ü r ş ü d. Öküz başı... ha...

S ə f i b ə y. Ha...

M ü r ş ü d. Onu mən sizdən altı şahıya almışdım. Bugünkü kimi yadımdadır. Öküzün araba altında ölmüşdü. Ətini gədələrə satdırdın. Başını da altı şahıya mənə verdin.

S ə f i b ə y (*cib dəftərçəsini çıxarıb baxır*). Altı şahıya satmışdım, doğru, indi altı aydır.

M ü r ş ü d. Altı şahı altı ayda necə on doqquz manat oldu?

S ə f i b ə y. Sizin kimi heyvanlarla alış-veriş etməkdən pis şey yoxdur. (*Hesab çotkəsinə salır*) Altı şahı+altı şahı üç abbası – bir ayda.

Üç abbası+üç abbası – altı abbası iki ayda. Altı abbası+altı abbası – iki manat iki abbası üç ayda. İki manat iki abbası+iki manat iki abbası – dörd manat dörd abbası dörd ayda. Dörd manat dörd abbası+dörd manat dörd abbası – doqquz manat üç abbası beş ayda. Doqquz manat üç abbası+doqquz manat üç abbası – on doqquz manat bir abbası. Bir abbası da sənə qurban. Düz on doqquz manat eylər. Bu açıq hesabı da anlamaq istəmirsən!

M ü r ş ü d (*özünü şaşırıb barmaqları ilə hesablayır, başını titrədir*). Ağa, bu hesabdan mənim heç başım çıxmır.

S ə f i b ə y. Çıxmaz, əlbəttə, çıxmaz!..

M ü r ş ü d. Ağa, başın üçün, mən elə bildim ki, o öküz başını mənə bağışladın. Kasıb kişisən, götür get, nə zaman olsa, verərsən, dedin.

S ə f i b ə y. Axmaq, dədəmə ehsan verirdim? Pulu ver!

M ü r ş ü d. Aman, ağa, mənim pulum hanı? Olsaydı vaxtında altı şahını verərdim.

S ə f i b ə y. O mənim işim deyil. On doqquz manatı gətir!

M ü r ş ü d. Yoxdan nə verim? Altı şahı – on doqquz manat, heç səndə insaf yoxdur?

Səsə yoldan ötən kəndlilər və İldırım gəlir. Mürşüd və kəndlilər İldırımı görüb Səfi bəylə bir qədər cəsarətlə danışırlar. İldırım çəkilib kənarda durur.

S ə f i b ə y. Sus, axmaq. Kişi borcunu gülə-gülə alar, gülə-gülə də verər. Hamınız beləsiniz. (*Bir kağız göstərib*) Bura bir qol çək, sonra görüşərik.

M ü r ş ü d. Mənim yazı-pozum yoxdur. Olsa da çəkmərəm.

Səfi bəy. Mən çəkdirərəm. (*Üzünü kəndlilərə tutur*) Yaz gələndə ac quzğun kimi üstümü alıb, hamınız tülkü kimi quyruq bulayırsınız. Min hiylə qurub hərə bir şey istəyir, ilan dili çıxarır, yalvarır, yaxarır, ayaqlarıma döşənir. Payız gəlincə hamısı mənə düşmən kəsilir.

Q o c a k ə n d l i. Sənə ki pislik etmirik?! Nə almışıq, on qat artığıyla vermişik. Bu kənddə bir çuvala on çuval, bir manata on manat verməyən adam yoxdur.

S ə f i b ə y . Yoxdur!.. Onu məndən soruş.

Rüstəmin arvadı Nazlı gəlir.

C a v a n k ə n d l i. Bizim mümkünümüz olsa nə üçün alırıq? Bir verirsən, on alırsan. Daha nə istəyirsən?

S ə f i b ə y. Nankorlar! Yaxşılığım gözlərinizi tutsun. Gedin, bundan sonra dən yerinə sizə zəhirmar verərəm.

C a v a n k ə n d l i. Siz yağ içində böyrək kimi bəslənirsiniz, bizim malımızı it, yaxamızı bit yeyir.

Q o c a k ə n d l i. Ay bəy, bunlar bir şey ki demir. Yəni deyirlər ki, versən də alırsan.

Rəcəb görünür. Nazlı onu görüncə.

N a z l ı. Ax... Bir topal yabıya qurban olan balalarım!

Q o c a k ə n d l i. Bəy, bax, biz belə işləri deyirik. Biz səndən haqq, ədalət istəyirik.

N a z l ı. Onu kimdən istəyirsən? Bundanmı? Kəfən oğrusundan insaf umursan?

S ə f i b ə y. Sən sus, qarı. Yoxsa...

N a z l ı. Çox susdum... Dərdimi hər kəsə açdım. Döymədiyim qapı qalmadı. Mən indi qışqırmaq istəyirəm. Ver oğlumu, zalım, ver! Ətini yedin, qanını əmdin, sümüklərinidəmi gəmirmək istəyirsən?

Səfi bəy İldırımın həyəcanlandığını görərək bir qədər yumşalır. Hərdənbir gözaltı İldırımın nəzərdən keçirir.

S ə f i b ə y. Ağlama, qarı. Sənin topal oğlun heç kəsə lazım deyil. Sabah Dursunu gətir, bunu apar.

N a z l ı. O topal idimi? Yük daşımaqdan beli bükülüb, ayaqları topal olub. İndi də gözünü Dursuna dikmisən? Onu görə bilməzsən, evini daşqalaq edərəm!

S ə f i b ə y. Atalarının borcunu ödəməyincə, mənə qulluq edəcəklər.

Fərrux gəlib dinləyir.

C a v a n k ə n d l i. Bəy ilə bostan əkənin tağı çiynində bitər!

N a z l ı. Hansı borcu? Topal yabının pulunumu? Onu iyirmi manata almışdıq. On manatını o zaman verdik. Qalan on manat əvəzinə qapımdan qızıl inəyimi aparmadınmı? O da borcunu ödəmədi. Evimi, eşiyimi satdırmadınmı? Bunlar bəs gəlmədi, indi də oğlanlarıma göz dikmisən? Bir qoyundan iki dəri soyulmaz...

S ə f i b ə y. O mənim haqqımdır, istəyəcəyəm.

İ l d ı r ı m. Səfi bəy, belə olmaz, haqsızlığın da bir ölçüsü var! Bu qarının oğlunu ver getsin, onu bu qədər mələtmə!

S ə f i b ə y. İldırım! Sən bir igid oğlansan, bizim ticarət işimizə qarışma!

İ l d ı r ı m (*həyəcanla*). Bu, ticarət deyil, quldurluqdur!

S ə f i b ə y. Sən hələ uşaqsan, bu işləri qanmazsan!

İ l d ı r ı m. Sənin kimi yaşlı uşaqları qandırmağa daha çox ehtiyac var.

F ə r r u x (*irəli gəlib hiddətlə*). İldırım, sən cığırından çıxırsan.

İ l d ı r ı m. Şeytan yumurtası, sən sus!

F ə r r u x. Hər zaman bizi təhqir edirsən. Mən susmaq deyil, susdurmaq istəyirəm, al!

Tapançasını çıxarıb İldırımı vurmaq istəyir. Güllə Mürşüdə dəyir.

M ü r ş ü d. Ax... (*Ürəyini tutub yerə yıxılır*)

İ l d ı r ı m. Xəyanət toxumu, sən nə etdin? (*Fərruxu yaxalayıb əlindən tapançasını alır*) Bilmirsənmi sənin kimi qorxaqların gülləsi İldırıma dəyməz. Kələ-kölələr neylədi ki, kərtənkələlər neyləsin... Bu işi üstümə götürdüyüm üçün məzlumların qanını almaq mənə düşər. (*Fərruxu tapançanın dalı ilə vurur*)

F ə r r u x. Burax!

S ə f i b ə y (*vəziyyətini pozmamağa çalışaraq*). İldırım, o da bir igiddir. Bu dəfə onu mənə bağışla!

İ l d ı r ı m. Qorxmayın, onu mən özüm öldürməyəcəyəm. Bir uşağın qanına əl bulamaq özü alçaqlıqdır. Sənə öz qanunlarınızla cəza verdirəcəyəm. Bu qanı, bunların qanını isə mən sizin hamınızdan alacağam, gedək!

Bu zaman Mürşüdün iniltisi eşidilir.

M ü r ş ü d. Uf... Ölürəm, su!..

İ l d ı r ı m. Ölməzsən, qorxma.

Rəcəb su gətirir. Mürşüd suyu alıb içir.

M ü r ş ü d. İldırım, uşaqlarım əmanəti.

(*Canını təslim edir*)

İ l d ı r ı m. Miskinlər üçün ölüm ən böyük səadətdir.

Bir neçə kəndli ilə Fərruxu qabağına salıb aparır.

P ə r d ə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Səhnə kənd hakimi Şükür bəyin evini təsvir edir. Şükür bəy həyət artırmasında Səfi bəy ilə oturub şərab içir və nərd oynayır. Həyətdə yasavul Xuduş dustaqxanaya qarovul çəkir. Bir neçə kəndli dustaqxananın ətrafında dolaşır.

Şükür bəy. Müharibə başlayalı kəndlərdə bəzilərinin dili çox uzanıb. (*Zərləri atıb oynayır*)

Səfi bəy. Yaman uzanıb. Kəndli nəydi, bəyə söz qaytardı nəydi. Mirzə Möhsün ilə İldırım ki, lap ipdən, sapdan çıxıblar. Onların əlindən göz açа bilmirik. Sən də ki, adını hakim qoymusan, əlindən bir iş gəlmir. (*Zərləri atıb oynayır*)

Şükür bəy. Mən əlimdən gələni etmişəm. Bir neçə dəfə naçalnikin yanına gedib Mirzə Möhsünün bizə düşmən cəbhə açdığını, kəndliləri yoldan çıxardığını söyləmişəm. Cavabında bir dəfə mənə dedi ki, "Mən Mirzə Möhsün haqqında Bakı polis idarəsi rəisinə məlumat vermişəm. Mənə cavab verdilər ki, Mirzə Möhsünlə hələlik işiniz olmasın". Naçalnik sonra dedi ki: "Görünür müəllimin qardaşı İmrandan çəkinirlər. O, axı qubernator həzrətlərinin dəftərxanasında işləyir. Qubernatorun ona böyük etimadı var. Bu nə sirrdir, bilmirəm". Sonra gülə-gülə əlavə etdi: "Bəlkə o da bu dəstədəndir?" Fərruxu da didərgin salan o olmadımı? Gör necədir ki, qızıl da kara gəlmədi. On ilə kim ölə, kim qala. İldırım da ki, bu yandan. Elə Nikolay Petroviç doğru deyir, deyəsən, bunlarla əlbirdir.

Səfi bəy. Elə olsa, vay halımıza. (*Əlindəki zərləri atır*)

Şükür bəy. Zarafat ilə dedi. Ancaq gərək tədbirlə iş görək. (*Oyuna diqqət ilə baxaraq*) Sənə qızıl medal gətirtmək mənim üçün çətin iş deyildir, yazıq sənə ki, o maralgözlü, ceyranayaqlı kəhər atından ayrılacaqsan.

Səfi bəy. Kəhər atsız qızıl medalın nə ləzzəti. (*Oynayır*) Oyun mənimdir. Sən qələm, mürəkkəb hazırla.

Şükür bəy. Amma oynadın ha... Qızıl medalın şövqü ağlının işığını elə alıb ki, oyunu da unutmusan. (*Zəri atıb oynayır*)

Səfi bəy. Kəhər at sənin ağlının işığını aldığı kimi.

Şükür bəy. Mənim ağlımın işığını alan kəhər at deyil, başqa şeydir. (*Qədəhi qalxızıb başına çəkir, zəri atıb oynayır, çırtıq çala-çala oxuyur*)

Haralısan, haralı,
Qəlbim kimi yaralı,
Bir gözəl qız sevmişəm
Bu dağların maralı.

S ə f i b ə y. Sən keflisən, bəy?

Ş ü k ü r b ə y. Onun keflisiyəm.

S ə f i b ə y. O bir xəyaldır!

Ş ü k ü r b ə y. Sənin xəyal sandığın bir gün ulduz kimi sağımda, solumda parlayacaq. (*Zəri ata-ata*) Hətta sənin qızıl medalının işığı onun şəfəqləri yanında sönəcəkdir.

S ə f i b ə y. İnsan qızıl medalın işığından parlaq ola bilməz. Ağzında qızıl deyirsən, üstəlik bir medal da. Sən nə bilirsən qızıl nədir?

Ş ü k ü r b ə y. Kəhər atı, deyəsən, qazanıram, hərif, işin xarabdır. Sonra səninlə Ülkərdən oynayacağam.

S ə f i b ə y (*heyrət içində*). Hansı, hansı Ülkərdən?

Ş ü k ü r b ə y. Mənim taleyimin ülkərindən... Ülkərim də mənə kömək edir. Oyunu mən apardım.

S ə f i b ə y (*mütəəssir halda*). Elədir, əlim gətirmədi. Şükür bəy, borc olsun!

Ş ü k ü r b ə y (*bir qədəh qaldırıb içir*). Hünərin çatırsa, ikincini də başlayaq. Udsam, Ülkər mənim, sən aparsan, hər şeyə razıyam.

S ə f i b ə y (*hiddətlə*). Ülkər kimdir, bəy? Sən keflisən! Yoxsa...

Ş ü k ü r b ə y. Çoxdan sərxoşam...

Xuduş, arxada bir qazak daxil olur.

X u d u ş. Ağa, nəçərnikin qazağı sizi görmək istəyir.

Qazak əsgəri salam verdikdən sonra məktubu uzadır.

Q a z a k. Pristav cənabları, naçalnik Nikolay Petroviç həzrətləri sizə məktub göndərmişdir.

Ş ü k ü r b ə y. Çox yaxşı... Nikolay Petroviç həzrətlərinə mənim xüsusi salamımı yetir. Sonra de ki, hər əmrinə hazıram. Yazdıqları yerinə yetiriləcəkdir.

Q a z a k. Salamat qalın. (*Gedir*)

S ə f i b ə y. De görüm nə yazır?

Ş ü k ü r b ə y. Şənbə günü camaat ilə danışmaq üçün gəlmək istəyir. Görünür, aldığım təzə əmr haqqında tədbir tökməyə gəlir. Sizin kəndi müharibə qaçqınları və əlilləri üçün – ruslar üçün boşaltmaq istəyir.

S ə f i b ə y. Vay, bu ki lap qara xəbər oldu. Hara köçürürlər?

Ş ü k ü r b ə y. Hara istəsələr, ora! Bu haqda əmr var.

S ə f i b ə y (*əllərini bir-birinə vuraraq*). Bəs mənim torpaqlarım, bağlarım nə olacaq?

Ş ü k ü r b ə y. Sən də qorxursan? Sənə, mənə zaval yoxdur. Əvəzini alacaqsan, arxayın ol!

S ə f i b ə y. Yaxşı yadıma düşdü, Balaxanımın bağı üçün məhkəməyə verdiyim ərizə üstümə qayıdıb, bu nə məsələdir?

Ş ü k ü r b ə y. Mirzə Möhsünlə İldırımın işləridir. Görünür, məhkəmədə onların sübutlarına bata bilməyiblər. Bəy olduğuna görə məhkəmə də səni çağırmayıb, işi əncamsız qoyubdur.

S ə f i b ə y. Bəs onda necə olsun? Bu işə ətək dolusu pul tökmüşəm. Yox, buna gərək bir əncam çəkəsən, yoxsa bağrım çatlar. Pul cəhənnəmə, camaat deyər ki, Səfi bəy bir lütün əlində aciz qaldı. Buna mən dözə bilmərəm. A kişi, bir ətək pul qoymuşam.

Ş ü k ü r b ə y . Çox elə də güman eləmə. İndi o lüt dediklərinin arxası çox möhkəmlənib. Görmürsən Nikolay kimi padşah onların qorxusundan tük salır... Rəhmətliyin oğlu, belə şeylərə çox da bənd olma. Dünya beş gündür, kefini çək... gəl, gəl bir-iki rumka da ataq. (*Səfi bəyin qolundan çəkə-çəkə yan otağa aparır*)

Səhnənin həyət tərəfi canlanır

X u d u ş (*koxaya*). Ay üzüqara, yenə əliboş gəlmisən?

K o x a. Hər gün şaban, bir gün də ramazan. Həmişə əlidolu gəlmək olmaz ki...

X u d u ş. Ağlamaq sizə peşədir. Xalqın dərisini soyursunuz, bizə gələndə, yeddi dəsmal ilə ağlayırsız.

K o x a. Nə qədər soysaq, yağlı tikəsi yenə sizə düşür. (*Gülüşürlər*) Yeddi dəsmal ilə ağlayan da sizsiniz, ha veririk, doymaq bilmirsiniz.

Bir qarı dustaqxananın barmaqlığından bir dustaqla danışır. Xuduş bunu görüncə hücum edib qarını qırmancla vurur.

X u d u ş. Ey, çəkil!

Q a r ı. Bala, oğlumdur, danışmaq da olmaz?

X u d u ş. Olmaz!

Q a r ı. Neyçün tutubsunuz, onu bilmək istəyirəm.

X u d u ş. Bilərsən, tələsmə!

Q a r ı. Nə zaman? Bu gün bir həftədir ac-susuz, quru yerdə sürünür.

X u d u ş. İstəyir lap ölsün!

Q a r ı. Axı niyə? Günahı nədir?

C a v a n k ə n d l i. Günahı yoxsulluq. Bundan böyük günah?!

Q o c a k ə n d l i (*Xuduşa*). Bəy bu gün çölə çıxacaqmı?

X u d u ş. Mən bəy, nə işin var?

Q o c a k ə n d l i. Şikayətim var, dərdim var.

X u d u ş. Dərdin dağa-daşa, ona bəy neyləsin?

Q o c a k ə n d l i. Dərdi verən odur, dərmanını da ondan istəyirəm. İyirmi verst yol gəlmişəm, onu görməmiş getməyəcəyəm.

X u d u ş. Bəyin qonağı var.

Q a r ı. Oğul, bir həftədir gəlib-gedirəm, hər gün bəyin qonağı var, deyirsən.

C a v a n k ə n d l i. Kimə gedək, kimdən kömək istəyək? Şeytan da, heyvan da bunlardan rəhmlidir. On gündür gəlib-gedirəm, üzünü də görə bilmirəm.

X u d u ş. Öl qurtar.

C a v a n k ə n d l i. Ey! Sən ağzının ipini çək. Yoxsa, onu elə çəkərəm ki...

X u d u ş. Bay, yarma da coşarmış. (*Ona hücum edir*) Yaramaz!

C a v a n k ə n d l i (*qəməsini çəkir*). Yaxın gəl, yarmanın nə cür coşduğunu göstərim. (*Koxa onu tutmaq istəyir. Cavan kəndli qəməni oynadaraq*) Yaxın gəlməyin.

Q o c a k ə n d l i. Adamın dəlisini görəndə it kimi quyruqlarını gör necə böyürlərinə qısırlar.

Şükür bəy və Səfi bəy artırmaya çıxırlar.

Ş ü k ü r b ə y. Xuduş!..

X u d u ş. Nə buyurursan, ağa?

Ş ü k ü r b ə y. Mehtərə denən atları bayıra çəksin. Özün də xəbər verdir ki, bütün kəndlilər şənbə günü səhərdən meydançaya yığılsınlar. Naçalnikin onlara sözü var.

X u d u ş. Baş üstə, ağa. (*Gedir*)

S ə f i b ə y. Amma Xuduş da bir Xuduşdur, xalis əl tulası. İndi kəndlilərdən belə tapmazsan.

Ş ü k ü r b ə y. Olmasa da oldurarıq. Nikolay Petroviçin ağzı bir bunlara dəysin, görüm necə olmur. Allah onu bizim başımızın üstün-

dən əskik eləməsin. Mirzə Möhsünə də, İldırıma da elə onun əliylə bata biləcəyik.

S ə f i b ə y. Doğru deyirsən, o kişidə qurd ürəyi var.

Ş ü k ü r b ə y. Odur, atları çıxardırlar, gəl bir havamızı dəyişək. Kəndlərə dəyməliyəm, kəndlilər gərək sabah hamısı yığılsınlar.

Həyətə açılan qapıdan çıxırlar. Kəndlilər onları görən kimi əhatə edirlər.

Ş ü k ü r b ə y. Yenə nə üçün yığılmısınız?

Q o c a k ə n d l i. Uzaq kənddən gəlmişəm. Səni görmək istəyirəm, bəy.

Ş ü k ü r b ə y. Bu gün vaxtım yoxdur, tələsirəm. (*Üzünü Səfi bəyə tutub*) Qoymazlar bir az rahatlanaq. Bayıra çıxmağa aman vermirlər.

C a v a n k ə n d l i. O rahatlığı biz də istəyirik, bəy.

Ş ü k ü r b ə y. Yaxşı, yaxşı, çox uzun müşərrəf eləməyin, sabah gələrsiz, danışarıq, gəl, gəl, atlar bizi gözləyir.

Kəndlilərin arasından saymazyana çıxıb gedirlər.

Q o c a k ə n d l i. Bu da pənah gətirdiyimiz böyüklər. Bunların ağına da lənət, qarasına da.

C a v a n k ə n d l i. Görmürsən burun-buruna verib nə xosunlaşırlar. Elə səni tora salanların başçısı bunlardır. Bunlarla gərək güclə, dəyənəklə, özlərinin bizə işlətdiyi güllə ilə danışasan.

P ə r d ə

İKİNCİ ŞƏKİL

Kəndin kənarında geniş bir meydança. Kəndlilər yavaş-yavaş yığılırlar.

Q o c a k ə n d l i. Bizi yenə niyə yığırlar? Xeyir olsun!

C a v a n k ə n d l i. Bunlardan xeyir gözləmə, görəsən yenə nə oyunları var.

Mirzə Möhsün ilə İldırım danışa-danışa gəlir.

İ l d ı r ı m (*üzünü kəndlilərə tutaraq*). Nə qədər ki xalq öz hüququnu anlamayıb, bu ağalar başımızda bostan əkəcək. Zülm və istibdadı hər yerdə yaşadan bizim kimi miskinlərdir.

M i r z ə M ö h s ü n. Bu doğrudur, ancaq torpağımız heç vaxt miskin oğullar yetişdirməmişdir. Onları miskin eyləyən əsrlərdən bəri gördükləri bəlalardan, çəkdikləri fəlakətlərdən almış olduqları təcrübədir. O indi susur, guruldamaq vaxtını yaxşı bildiyi üçün susur. Bu xalq iki şeyi heç bir zaman unutmaz: biri yaxşılıq, biri də yamanlıq.

İ l d ı r ı m. Eh... Bizlər nə görmədik?! Bundan daha müstəbid sultanları, daha zalım şahları başdan sovduq. İndi dinc və sakit görünən bu miskinlərin bir gün qızmış aslan kimi kükrədiyini, qasırğalı dəniz kimi sahilləri çeynədiyini görəcəksən. O zaman şairlərimiz bu xalqın qəhrəmanlıq şahnaməsini yazacaqlar.

Q o c a k ə n d l i. Ağzına qurban olaq, doğru deyirsən, sənin hər sözün qızıldır.

İ l d ı r ı m. İnan, dostum, o zaman aslan kimi kükrəyənlər də miskinlik zəncirini parçalayan adamlar olacaqdır. Bu gün sənin fəhlən inləyir, kəndçin inləyir, ziyalıların inləyir. Onları inlədən çar istibdadının zülm toxmağıdır. İstibdad yuvaladığı yerdən ayrılmaq istəməz. Onu kökündən qırıb atmaq lazımdır. Susmaq – zalimlərə təslim olmaq deməkdir. Yaşamaq istəyənlər susmaz!

Q o c a k ə n d l i. İldırım, xalqı ipindən, sapından çıxarma. Bunları sən hara aparırsan?

İ l d ı r ı m. İki yoldan birinə: ya namusla ölməyə, ya şərəflə yaşamağa.

Bir neçə kəndli gəlir.

1-c i k ə n d l i. Kənddə adam qalmadı. Koxalar, əllərində qamçı, hamını bura gəlməyə məcbur edirlər.

2-c i k ə n d l i. Qonşumuz Neman bir həftədir qızdırmadan gözlərini açа bilmir. “Mən naxoşam, – dedi, – gələ bilməyəcəyəm”. Koxa şallaq ilə yazığın dərisini soydu. Çoluq-çocuğu qoyun kimi mələşirdi.

İ l d ı r ı m. Mələmək – zəiflərin üsyanıdır.

C a v a n k ə n d l i. Qurd sürüyə daraşanda qoyunlar mələşir.

Koxa, əlində qırmanc, bir neçə kəndli ilə gəlir.

1-c i k ə n d l i. Quyruqların quyruğu görək nə xəbərlə gəlir.

K o x a. Naçalnik indicə gələcək. Sizə sözü var.

Q ə l ə b ə l i k d ə n b i r n ə f ə r (*istehza ilə*). Bəlkə o sözü sən bizə deyəsən?

K o x a. Mənim bildiyim şey deyil. Ancaq-ancaq əmr quluyuq.

C a v a n k ə n d l i. Şərəfsiz, ondan başqa heç nəyə yaramazsınız.

K o x a. O kim idi?

C a v a n k ə n d l i. Səs o tərəfdən gəldi.

2-c i k ə n d l i. Yox, bu tərəfdən gəldi.

K o x a (*farağat vəziyyəti alaraq*). Ağalar gəlir, sakit olun!

Şükür bəy, Səfi bəy, ortalıqda qəza hakimi Nikolay Petroviç, arxada iki qazak, iki yasavul gəlir. Camaat baş əyir.

Q o c a k ə n d l i. Xoş gəlmisiniz, nəçərnik!

N i k o l a y P e t r o v i ç (*ciddi görkəm alaraq*). Mənim əmrlərimi, şübhəsiz, Şükür bəy sizə yetirir. (*Şükür bəy təzim edir*) Əlahəzrət imperator sizin üçün əlindən gələni əsirgəmir. Ancaq siz də gərək onun iradəsinə əks olmayasınız. Verdiyim əmrlərə, görürəm, soyuq baxırsınız. Bu gün hər yerdə qanlı vuruşmalar gedir. Cəbhələrdə bir neçə milyon əsgər vuruşur. Hökumətimizin belə çətin vaxtında maddi və mənəvi kömək lazımdır. Halbuki vergilər vaxtlı-vaxtında verilmir. Orduya lazım olan at, ot, saman verilmir. Qaçaqlıq, quldurluq gündən-günə artır.

Q o c a k ə n d l i. Nəçərnik, bu ilin vergisini biz vermişik.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Hələ o gün verdiyim əmrə, Şükür bəy deyir ki, razılıq verməyənlər var. Şəhər cəbhələrdən gəlmiş yaralılarla, qaçqınlarla doludur. Hökumətin göstərişi ilə onları qəzalara, kəndlərə yerləşdirmək lazımdır. Bu, əlahəzrət imperatorun əmridir. Ona tabe olmayanlar üsyankar hesab olunacaq, cəzası da edamdır. Onu bilin ki, hökumətimizə boyun əymək istəməyən məğrur başları əymək üçün kifayət qədər süngümüz var. Əmr aldığınız halda indiyə qədər kəndi boşaltmamanıza səbəb nədir? Ən əvvəl bunu bilmək istəyirəm, cavab verin! (*Hamı susur*) Cavab verin! Qarşımda susmaqdan nə çıxar? Bu mənə bir şey anlatmır.

C a v a n k ə n d l i. Əmrinizdən xəbər tutalı kənd dəniz kimi çalxalanır. Ancaq ata-babadan bu yerlərə öyrənmiş xalq yurdundan ayrılmaq istəmir. Evi, eşiyi, bağı, bostanı var, necə ayrılsın?

N i k o l a y P e t r o v i ç. Biz ayırarıq, vəhşilər... Sizin yurdunuz, yuvanız var? Sizlər, rəiyyət əlahəzrət imperatorun hər arzusunun quludur, bunu hələ bilmirsiniz? Bu qoçağı yaxalayın. Tez götürün, gözüm görməsin. Qoy bilsin ki, hökumətə ağ olmaq nə deməkdir!

Q o c a k ə n d l i. Sizin əmrinizə bizim heç bir sözümüz yoxdur, itaət borcumuzdur. Ancaq yer göstərin, hara köçək?

N i k o l a y P e t r o v i ç. Hara köçəcəyinizi, yəqin ki, Şükür bəy sizə söyləmişdir. Mən də təkrar söyləyirəm, hər kəs hara istəyir köçsün. Bu xüsusda sizə tam sərbəstlik verilir.

B i r k ə n d l i. Bu işdə padşahımız bizə kömək etməyəcəkmi?

M i r z ə M ö h s ü n. Quyruqlar yavaş-yavaş işə qarışır.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Bu haqda sizə qəti bir söz deyə bilmərəm, hökumətin yardım etməsi üçün mümkün qədər mən də çalışıram.

B i r k ə n d l i. Çox təvəqqə edirik.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Çox yaxşı, bu bütün kəndinmi fikridir? (*Sükut*) Köçməyə razı olanlar sağ tərəfə keçsinlər. Razı olmayanlar yerlərində qalsınlar. (*Üç-dörd kəndli keçir, bir neçəsi tərəddüd edir*)

İ l d ı r ı m. Tülküyə bax, kənddəki üsyançıları öyrənmək istəyir.

N i k o l a y P e t r o v i ç (*əllərini bığlarına aparıb düşünür*). Hə... demək, cəmi üç-dörd nəfər. Çox yaxşı... (*Üzünü itaət göstərməyən kəndlilərə tutaraq*) Bəs siz niyə köçmək istəmirsiniz?

Q o c a k ə n d l i (*İldırıma*). Niyə dinmirsən? Guruldasana!

İ l d ı r ı m. Sən sus. Mən guruldayacağım zamanı bilirəm.

N i k o l a y P e t r o v i ç eşitməməzliyə vurur.
Ş ü k ü r b ə y, S ə f i b ə y yerlərində hərəkətə gəlirlər.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Hə, niyə dinmirsiniz? Yoxsa...

1-c i k ə n d l i. Dinirik cəza, dinmirik cəza. Bizim sözümüz bəllidir.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Bilirəm, hamısını bilirəm. İçinizdə sizə dil verənləri də bir-bir tanıyıram. Fikrinizi çox yaxşı bilirəm. Ancaq... (*Özünü itirir*)

2-c i k ə n d l i. Bilirsiz, daha niyə soruşursunuz?

N i k o l a y P e t r o v i ç (*əsəbi halda*). Şükür bəy, bu nədir? Bütün qəbahət səndədir. Bunların arpasını çox vermisən, qudurublar.

1-c i k ə n d l i. Bizə yeyəcək arpa qalmır. Əlimizə düşəni sizə veririk.

N i k o l a y P e t r o v i ç (*yasavullara*). Tutun bu gədəni. Tez-tez... Bu hərif məni lap sarsıtdı... Məni heyvan etdi... Yaxalayın onu.

Yasavullar onu tutmaq istəyirlər. İ l d ı r ı m kömək etmək üçün tərpənir, müəllim yavaşca qolundan tutub saxlayır. Kəndlini tutub gətirirlər.

Ş ü k ü r b ə y. A gədə, apar onu dama qat!

Y a s a v u l. Baş üstə, ağa.

Yasavullar kəndlinin arxalığının boğazından tutub çəkirlər

N i k o l a y P e t r o v i ç. Biz onları itaətə öyrədərik. (*Kəndlilərə*) Demək, razılıq vermirsiniz? O halda sabahdan süngü gücü ilə sizi buradan çıxarmalı olacağıq.

K ə n d l i l ə r d ə n b i r i. Biz heç yerə köçməyəcəyik. Lazım gəlsə, biz də topal deyilik.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Şükür bəy. Bunlardan üsyan qoxusu gəlir. Onlara bu fikri verən yoxsa sənsən?

Ş ü k ü r b ə y. Naçalnik həzrətləri, heç bu ağlasığan şeydirmi? Mən nə üçün...

N i k o l a y P e t r o v i ç. Bəs kimdir?

Ş ü k ü r b ə y. Sizə dediyim adamlar.

S ə f i b ə y (*yırğalana-yırğalana*). Ha, ha... Fitnə törədən bunlardır...

2-c i k ə n d l i. Bir o Səfiyə baxın, yekə qarnını yırğalaya-yırğalaya görəsən nə mızıldayır. (*Gülüşmə*)

N i k o l a y P e t r o v i ç (*Şükür bəyə*). Sən vəzifəndə möhkəm deyilsən. Sənin kimi adamlara maaş vermək, rütbə vermək, nişan vermək nə üçündür? Üsyançı yetişdirmək üçün?

Ş ü k ü r b ə y. Mən üsyançı deyiləm ki, üsyançı yetişdirəm.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Bilirəm, baxsana, bunların ağzı hələ söz tutur. Hökumətin əmrindən boyun qaçırır, bunlar nədəndir? Sənin zəifliyindən deyilmi? Baxsana, bunlar bizimlə əylənir.

Ş ü k ü r b ə y. Naçalnik həzrətləri, vermədiyim cəza qalmayıb... Əmrinizi yerinə yetirmək istədiyim zaman, gecələr də gözlərimə yuxu getmir. Vəzifəmi yerinə yetirməkdə qüsurum olmayıbdır.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Bəs bu üsyankarlığa səbəb nədir?

M i r z ə M ö h s ü n. Bu vaxta qədər onu bilməyirsinizmi?

N i k o l a y P e t r o v i ç. Səndən söz öyrənəcək qədər cahil deyilik.

M i r z ə M ö h s ü n. Madamki bilirsiniz, daha nə üçün soruşursunuz?

N i k o l a y P e t r o v i ç. Sizin kimi cahilləri susdurmaq üçün!

M i r z ə M ö h s ü n. İstədiyiniz qədər susdurun, yanar atəş üzərinə su səpməklə sönməz!

N i k o l a y P e t r o v i ç. Atəş səpsək, yenədəmi sönməz?

İ l d ı r ı m. Yox, daha da çox şölələnər!

N i k o l a y P e t r o v i ç. Yoxsa, üsyan atəşini bunlara aşılayan sənsən?

M i r z ə M ö h s ü n. Biz deyilik, siz özünüzsünüz!

N i k o l a y P e t r o v i ç. Bu çox qəribədir.

M i r z ə M ö h s ü n. Qəribəliyi yoxdur. Bu qədər təzyiq, bu qədər təhqir, bu qədər haqsızlıq "üsyan et" demək deyilmi? Üç min illik tarixi, mədəniyyəti olan bir xalq ilə əylənirsiniz. Sizin ən böyük səhviniz bu xalqı tanımamağınızdır. Siz onların ağlını, şüurunu, idrakını, mühakiməsini başlarındakı iri tüklü papaqları və sizə yabançı görünən qiyafələrilə ölçürsünüz. Bunda çox yanılırsınız. Onlar hər şeyi incədən-incəyə tədqiq edər, qılı qıldan seçər, hər məsələ, hər siyasəti duyar, anlar, lakin susar. Təzyiq son dərəcəyə çatınca nə edəcəyini çox yaxşı bilər. Rəhbərə ehtiyac hiss etməz. Bu təzyiq rəhbər deyilmi? İndi xalqda üsyan fikrini oyadan səbəbi bildinizmi?

C a m a a t. Sağ ol, Möhsün!..

N i k o l a y P e t r o v i ç. Sən böyük natiqsənmiş. (*İstehza ilə ona baxaraq*) Kim olursa-olsun, bizi heç bir şey qorxuda bilməz. Hər cür üsyanı yatırmağa gücümüz çatar. Əlahəzrət imperatorun qəhrəman ordularının süngüləri bu dağlarda parladığı zaman hesablaşarıq. Sizin qərarınıza qarşı hökumətin qərarı belədir. Yaxın günlərdə görüşərik. (*Getmək istəyir*)

İ l d ı r ı m (*irəli yeriyərək*). Naçalnik, getməyə tələsməyin, camaat tələb edir ki, tutduğunuz kəndlini azad edəsiniz.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Həbsə alınan istintaqsız azad edilə bilməz.

C a m a a t. Azad olunmalıdır!

İ l d ı r ı m. Naçalnik, qazaklarına, yasavullarına güvənmə, camaatın tələbinə əməl et! Yoxsa...

N i k o l a y P e t r o v i ç. Yoxsa neylərsən?

İ l d ı r ı m. Yoxsa hər üçünüzün leşini yerə sərərəm.

N i k o l a y P e t r o v i ç. Bay, bunların hamısı quldur imiş! Tez, tez, tutun onu!

Yasavullar onu tutmaq istəyirlər. İldırım tapançasını çıxaranda çəkilirlər. Nişan alıb naçalniki vurur. O yıxılır. Qarışıqlıq düşür.

İ l d ı r ı m. Sənin əsil mükafatın budur!

M i r z ə M ö h s ü n. İldırım, sən nə etdin?

İ l d ı r ı m. Zalimlərdən birini gəbərtdim!

C a m a a t. İldırım, qaç, çətin ayaqda qaçmaq da igidlikdəndir.

İldırım qaçır. İki yasavul və qazaklar onun dalınca yüyürürlər. İldırım tapançadan atəş açа-açа qaçır. Yasavullardan biri yıxılır. Camaat həyəcan içində

2-c i k ə n d l i. Vura bilmədilər.

C a m a a t. Qaçıb qurtardı.

P ə r d ə

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Bir neçə il keçmişdir. Dörd tərəfdən ağaclarla əhatə edilmiş yaşıl bir tala. Mirzə Möhsün, Rizvan (şəhərdən gəlmiş inqilabçı), Qurban, Qasım, Kərim oturub söhbət edirlər. Silahlı kəndlilər ətrafda dincəlirlər.

M i r z ə M ö h s ü n (*Rizvana*). Axır zamanlar sizinlə əlaqəmiz zəifləyib... Şəhərdə vəziyyət necədir?

R i z v a n. İşlərimiz yaxşıdır. Bakı Komitəsi Rusiya bolşevikləri-lə möhkəm əlaqə saxlayır. Bütün xalq ayağa qalxmışdır. Cəbhələrdə vuruşan ordu və dənizçilər içərisində də iğtişaş var. Biz də gərək ayıq olaq. Bu saat hər dəqiqənin bir hökmü var.

Q a s ı m. Səni xoşxəbər olasan. Demək, ağ günlərimiz yaxınlaşır.

R i z v a n. Mirzə Möhsün, bəs sizin işləriniz necədir? Kəndlərdə firqəmizə rəğbət artırmı?

M i r z ə M ö h s ü n. Hələlik pis deyil. İldırımın başçılıq etdiyi dəstə gündən-günə böyüyür. Onların bəzisi bizim üzvlərimizdir... An-caq hələ Səfi bəylərə inanan, padşahın ədalətinə qısılan kəndlilərimiz də az deyil. Onlarla iş aparmaq lazımdır. Mən özüm tez-tez kəndlilə-rin arasında oluram. Dəstəmiz də, gördüyün kimi, böyükdür. İstəsək daxildəki kəndlilərlə birlikdə Şükür bəyi bir gündə aşırrıq. Amma mə-nasız bir iş olar, sizi gözləyirik, sizi. Bir hərəkət edin, görün anaları-mız necə oğullar doğub.

R i z v a n. Kənddə silahlı qazaklar çoxdurmu?

M i r z ə M ö h s ü n. Çoxdur. Nikolay Petroviçin yerinə gələn tə-zə qəza hakimi çox hiyləgər və qəddar adamdır. Əlinə keçən üsyançı-

nı öldürür, kəndlilərə divan tutur. Dörd tərəfini də qazakla doldurubdur. Hökumət kəndlərdəki asayişə böyük fikir verir.

R i z v a n. Odur ki, tədbirlə iş görmək lazımdır. Tək əldən səs çıxmaz. Tərəfdarlarınızın sayını artırmalısınız. Şəhərdə inqilab başlananda, siz də burada bu zalimlərlə haqq-hesab çəkə bilərsiniz.

Q u r b a n. Görünür elə buna görə axır zamanlar Şükür bəynən Səfi bəy qorxudan mövic olub, girməyə birə qabı axtarırlar.

Q a s ı m. Hələ İldırımın adı gələndə gözləri kəllələrinə çıxır.

K ə r i m. Lap düz deyir. Hər gün məndən soruşur ki: "İldırımdan nə xəbər var?" Deyirəm nə bilim, ay bəy, görəsən qaçıb hara gedib. Deyir: "Yox, bilirəm, o, müəllimdən ayrı durmaz".

Uzaqdan atəş səsi eşidilir.

M i r z ə M ö h s ü n. Bu nədir?

Q u r b a n. Özümüzünkülərdir, növbətçiləri yoxlayırlar.

M i r z ə M ö h s ü n. Bu Rəşid də gəlib çıxsaydı, arxayın olardıq.

Atəş səsi eşidilir.

Q u r b a n. Yox, bu deyəsən ayrı şeyə oxşadı, gedim bu saat xəbər gətirim.

Bir qədər sonra, başda İldırım olmaqla Rəşid, Qurban və bir-iki silahlı kəndli daxil olur. Rəşid kəndli paltarında, ayaqlarında çarıq, başında kəndli papağı, eşşəyin cilovundan tutub çəkir. Eşşəyin üstündə içi tapança və güllə ilə dolu aşırma böyük xurcun.

İ l d ı r ı m. Salam, eloğluları! (*Rəşidi göstərib*) Kişi yığıncağa belə gələr, bax. Başına şapka qoyan Rəşid bir gör özünü nə şəklə salıb? (*Gülürlər*)

R ə ş i d. Salam, dostlar! (*Hamı ilə görüşür*) Sizə bakılı qardaşlarınızdan salam gətirmişəm.

H a m ı. Sağ olsunlar!

R ə ş i d. Doğrusu, bu İldırıma lap heyranam, məni elə gətirdi ki, ruhum da inciməsi.

İ l d ı r ı m. Ay Rəşid, sən də məni utandırma. Burada nə iş var ki...

R ə ş i d. Rizvan gələndən sonra şəhərdə elə təzə bir xəbər yoxdur... Az-çox nə var, bu qəzetlərdə yazılıb. (*Qoltuğundan bir-iki qəzet çıxarıb verir*)

M i r z ə M ö h s ü n (*qəzeti oxuya-oxuya*). Demək, yoldaşlar möhkəm işləyirlər.

B i r k ə n d l i. Bizə, bax, bundan danış.

Rəşid köynəyini soyunur, arxasına tikdiyi məktubu müəllimə verir.

2-c i k ə n d l i. Ələ... Bu şəhərlilər nə bic olur. Kağızı bir bax harasına tikib, heç şeytanın da fikrinə gəlməz.

Q a s ı m. Mən müəllimdən şəhərə kağız aparanda patavamın içinə tikərdim.

M i r z ə M ö h s ü n (*məktubu oxuya-oxuya*). Görürsünüz, bizim işimizlə maraqlanırlar. Yazırlar ki, İldırımın qüvvəsinə böyük ümidimiz var. Ancaq təkbaşına hərəkət etməsin.

İ l d ı r ı m. Doğrudur, şəhərsiz bir iş görə bilmərik.

M i r z ə M ö h s ü n. Bəs onda bir bəy orda, bir yasavul burda qırmaqdan niyə əl çəkmirsən?

İ l d ı r ı m. Doğrusu, onlardan hər birini aşırdıqca elə bilirəm ürəyimdən bir tikan çıxır. Görürsən ki, bu xasiyyətlərimi də yavaş-yavaş sizin köməkliyinizlə tərgidirəm.

R ə ş i d. İldırım, sən elin igid oğlusan. Bunu birdəfəlik bil ki, yandıran şimşək olsan da, təkbaşına heç bir iş görə bilməyəcəksən. Bir Şükür bəylə, bir Səfi bəylə iş bitməz, minlərcə şükürlər, səfilər var, onlardan daha qorxunc canavarlar var. Zülmü kökündən qazıb atmaq lazımdır. Bunu etmək, xalqı qurtarmaq üçün yalnız bir yol var...

R i z v a n (*onun sözünü kəsərək*). İldırım ha çabalasa, bizdən uzaq düşə bilməyəcək. O, elindir, demək, bizimdir!

İ l d ı r ı m. Dostlar, doğrusu, lap yorulmuşam. Gəlin, yığıncağınızı bir az təxirə salın. Mənim bu igidlərim sizə bir kef versin, ha, nə deyirsiz?

H a m ı. Bu lap yerinə düşər.

Q u r b a n. Qoy bu şəhərli dostlarımız bizim də hünərimizi görsünlər.

İ l d ı r ı m. Ə, Qasım, o düzəltdiyin yallını bir gedin.

Musiqi çalınır. Kəndlilər məzlumların gücünü, qüdrətini nümayiş etdirən yallı gedirlər.

R i z v a n (*Rəşidə*). Ay maştağalı balası, öz aramızdır, belə şeyləri sən görməmisən.

R ə ş i d. Doğrusu, bu elin hələ bilmədiyimiz çox şeyləri var.

İ l d ı r ı m. İndi də Qurban sizə təzə yazdığı qoşmasını oxusun.

H a m ı. Oxusun! Oxusun!

Q u r b a n. Ancaq bilin ki, qoşmanın oyan-bu yanına müəllim bir balaca əl gəzdirib.

(*Gülürlər. Qurban saz alıb oynaya-oynaya oxuyur*)

A dostlar, yurdumu, mələdir yağı,
Sızlayır dəzgahı, tarlası, bağı.
Dərd alıb çölləri, dərəni, dağı;
Ey ağır ellərin igid yatağı,
Səni bu zülmdən qurtaran yoxmu?
O xəstə halını bir soran yoxmu?

Ey oğul doğuran namuslu ana,
Səndəmi zülmdən gəlmisən cana?
Sarılıq çökmüş o gül yanağına,
Ürəyin dönmüşdür bir kasa qana,
Bu aslan yurdunda qəhrəman yoxmu?
Səni bu zülmdən qurtaran yoxmu?

Hakimlər üst-üstdən vurur hey yara.
Bəylərlə varlılar dönmüş quldura.
Namuslu oğullar çəkilir dara.
Analar, gəlinlər geyinmiş qara.
Bu aslan yurdunda qəhrəman yoxmu?
Elini bu dardan qurtaran yoxmu?

Q a s ı m (*hiddətlə*). Kim deyir yoxdur? Bəs biz nəyik?

K ə r i m. Biz ölməmişik ki!..

1-c i k ə n d l i. Bu eldə qorxaq oğul tanımıram.

M i r z ə M ö h s ü n. Doğrudur, buna inanıram. Ancaq bu igidlər arasında birlik olmayınca, bu dardan qurtarmaq olmaz.

İ l d ı r ı m. Sözümüz yoxdur, onu da siz yaradın.

Növbətçi kəndli ilə Ülkər gəlir.

N ö v b ə t ç i. İldırım, səni Səfi bəyin qızı görmək istəyir.

İ l d ı r ı m. Vay, Ülkər, sənsən?

K ə r i m. Kim?

İ l d ı r ı m. Heç, siz işinizdə olun, indi gəlirəm. (*Ülkərə*) Ay qız, bura nə üçün gəldin?

Ü l k ə r. Xəbərə gəldim. Sənin dəstənin burda olduğunu Şükür bəyə xəbər veriblər. Onlar bərk hazırlıq görüblər. Bu gecə saat 2-də Sarı qaya tərəfdən 200 əsgər ilə hücuma keçəcəklər.

İ l d ı r ı m. Bəs bunları sən necə öyrəndin?

Ü l k ə r. Atam ilə Şükür bəy danışanda eşitdim. Bərk təşvişdədirlər. Qəza hakimi də onlara çox kömək edir. Sizinkilərdən kimsə xaindir. Burada nə olur, onlar hamısından xəbər tuturlar. Deyirlər ki, siz şəhərdən kömək alırsınız.

İ l d ı r ı m. Hı... Bəs belə... hə, Ülkər, sən çox sağ ol. Verdiyin xəbər üçün minnətdaram.

Ü l k ə r. Sən də sağ ol, İldırım, mən tez qayıtmalıyam.

İ l d ı r ı m. Yox, hələ getmə, Ülkər, qoy bir doyunca, doyunca sənə baxım. Axı biz çoxdandır görüşmürük.

Ülkərə yaxınlaşıb məhəbbətlə gözlərinə baxır

Ü l k ə r. İldırım, mən getməliyəm.

İ l d ı r ı m. Tələsirsənsə get, mənim qəhrəman gözəlim. Ancaq gələcəyəm, lap evinizə gələcəyəm, gözlə. (*Növbətçiyə*) Apar onu yola sal. (*Ülkər gedir*) Elə atadan belə qız. Dostlar, düşmən başımızın üstünü alır, üç-dörd saatdan sonra Şükür bəy 200 nəfərlik qazakla üstümüzə hücum edəcək, fikriniz nədir?

K ə r i m. Bu xəbəri sənə kim dedi? Bəlkə yalandır?

2-c i k ə n d l i. Görünür bu da bir hiylədir. Yoxsa bəy qızına...

Q u r b a n. O elə qız deyil.

M i r z ə M ö h s ü n. Hücum hansı tərəfdən olacaq?

İ l d ı r ı m. Sarı qayadan, heç gözləmədiyimiz tərəfdən.

K ə r i m. Bəs tədbiriniz nədir? Vuruşmaqdan başqa nə çarəniz var?

M i r z ə M ö h s ü n. Vuruşmaqdan qabaq içimizdəki xaini üzə çıxarmaq lazımdır.

K ə r i m. Hələ onun vaxtı deyil, bu tələdən qurtarmaq üçün bir çarə...

İ l d ı r ı m. Lap vaxtıdır. Axı dörd-beş gündə mən cəmi bir neçə nəfərə kəndə getməyə icazə vermişəm. Bura gəldiyimiz iki gündür.

Bu günlərdə kəndə gedənlərdən Möhsün müəllim, Qurban, Qasım, bir də Kərim olub. Möhsün müəllimə heç kəsin şəkki ola bilməz. Qaldı üç nəfər. Yaxşısı budur ki, təqsirkar özü boynuna alsın. Yoxsa... yoxsa sonra yaxşı olmayacaq.

Q u r b a n. Mən təzə yerimizi müəllimə deməyə getmişdim. Onu da götürüb birbaş bura gəldim.

Q a s ı m. Məni də İldırım özü göndərdi. Azuqə üçün getmişdim.

İ l d ı r ı m. Bəs Kərim? Sən nə üçün getmişdin?

K ə r i m. Mən... mən evdən nigaran idim. Uşağı xəstə qoyub gəlmişdim...

İ l d ı r ı m. Gedəndə axı mənə başqa şey dedin. Dedin ki, bacıqızı ölüb, onu basdırmağa gedirəm.

2-c i k ə n d l i. Bacısı qızının öldüyünü o haradan bilirdi?

2-c i k ə n d l i. O ki, burada idi.

Q u r b a n. Müəllimnən kənddən gələndə eşitdik. Mən də gəlib Kərimə dedim.

İ l d ı r ı m. Yaxşı, aydındır, bir balaca da olsa, aydındır. İndi tədbiriniz nədir?

M i r z ə M ö h s ü n. Yerimizi dəyişmək.

R ə ş i d. Doğrudur, hələlik vuruşmağın heç bir mənası yoxdur, yerimizi dəyişməliyik.

İ l d ı r ı m (*Qurbanı kənara çəkərək*). Sən Kərimdən göz-qulaq ol. Mən ondan şübhələnirəm. (*Üzünü silahlı kəndlilərə tutaraq*) Hə, dostlar, yığışın, müəllimin sözü ilə mən də şərikəm.

K ə n d l i l ə r. Gedək!

İ l d ı r ı m. Gedək. Qoy bu doğma meşələr öz qoynunda bizi gələcək intiqam üçün möhkəm gizləsin.

İldırım qabaqda, bütün silahlı kəndlilər meşəyə
doğru getməyə hazırlaşırkən

P ə r d ə

BEŞİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Səfi bəyin evi. Qapılar səliqə ilə düzəlmiş geniş həyətə açılır. Günəş ilə Ülkər həyətdə ağac altındakı skamyada oturub söhbət edirlər.

G ü n ə ş. Ülkər, çox oturdum, daha gedim. Bir də, məni qoy burda görməsinlər, atan gələr, yaxşı olmaz. Elə bilər ki...

Ü l k ə r. Heç zad bilməz. Onsuz da daha bir kimsədən qorxmuram. Bircə anama yazığım gəlir, yoxsa bunlara bir toy tutardım ki...

G ü n ə ş. Bilirəm, Ülkər, müəlliminizə afərin. İldırımın sevgilisi elə belə olar. (*Bir qədər sükutdan sonra*) Sən çox xoşbəxt qızsan!

Ü l k ə r. Eh, nə bilim, yenə xeyli zamandır görmürəm; demişdi gələcəyəm, gözlə, amma indiyə qədər gəlib çıxmayıb. Heç bilmirəm hardadır. Müəllimdən də söz almaq olmur.

G ü n ə ş. Söz veribsə, gələr... (*Dərin fikrə gedir. Birdən-birə*) Ülkər, sağ ol, mən getdim. (*Gedir*)

Ülkər yavaş-yavaş evə keçir. Bu zaman aşıq qiyafəsində olan Rüstəmin səsi eşidilir.

R ü s t ə m. Dursun, Dursun! Üzünə həsrət qaldığım oğlum. Axtara-axtara sorağını gəlib burda tutmuşam.

D u r s u n (*görünür*). Ax, dünya, sənə ayaq basdığım günə min lənət!

R ü s t ə m. Oğlum, Dursun!

D u r s u n. Sən kimsən, baba?

R ü s t ə m. O qədər dəyişdin ki, atan Rüstəmi də tanımırsan?

D u r s u n (*diqqətlə baxıb tanıyır*). Ay, ata! (*Qaçıb ona sarılır*)

D u r s u n. Sən gedəndən sonra xəbər çıxdı ki, bir dəyirmanda ölübsən. Şükür ki, sağ-salamat görüşdük. (*Yenə öpüşürlər*)

R ü s t ə m. Kaş öləydim, bu qara günləri görməyəydim. Söylə, oğlum, mən baş götürüb gedəndən sonra evimiz necə dağıldı, anan, qardaşın nə oldu?

D u r s u n. Ata, o qara günləri soruşma. Səndən sonra bu namərd borcunun əvəzinə evimizi, şeylərimizi satdırıb bizi çölə atdı. Bunlar borcu ödəmədi, qardaşım Rəcəbi alıb qapısında işlətdi. Tay daşımaqdan beli ikiqat oldu, işə yaramadı. Onu qovub məni gətirdi...

R ü s t ə m. Rəcəb bəs hardadır?

D u r s u n. Öldü. Anam da dərdindən vərəmlədi. Qalan yalnız mənəm.

R ü s t ə m. Ey haqq, sənin səbir kasan haçan dolacaq? Evim, eşiyim, aslan kimi oğlum bir yabıya qurban oldu. Ocağım söndü, lənət onu aldığım günə! (*Ağlayır*) Oğlum, səndən başqa ümidim yoxdur. Gəl, bu cəlladın qapısından uzaqlaşaq.

D u r s u n. Ata, ağa evdədir, çıxıb səni görsə, bizi şişə çəkər. Sən get, sonra görüşərik.

R ü s t ə m. Səni almamış getmərəm. (*Səs gəlir*)

D u r s u n. Ağa gəlir, ata, get!

Rüstəm bir tərəfə, Dursun bir tərəfə çəkilir. Səfi bəy daxil olur.

S ə f i b ə y. İşlər yaxşı getmir. İldırım üçün düzəltdiyimiz kələk baş tutmadı. Yoxsa qazaklar ona yaxşı divan tutacaqdı. Müəllim də kənddə bərk işləyir. Ağzından çıxan hər söz xalq üçün qanundur. Biz də qabağında pişik kimi miyoldayırıq. Gecələr gözümə yuxu getmir... Bilmirəm bu Kərim kəsmişə nə olub, ondan da bir xəbər yoxdur. Deyəsən, zəmanə tərsinə dövran edir. Qəzetlər gündə bir xəbər verir, elə bil bu gün-sabah qiyamət qopacaq... hökumət başını itirib... Yox, Səfi bəy, qorxaqlıq sənə yaraşmır. Yerində möhkəm dur, dövran sənindir. Öldü var, döndü yoxdur. Yoxsa bu var, bu dövlət, bu bağ-bağça, bu torpaq, qapıdakı nökərlər, rəiyyət – bunlarsız sən, sən Səfi bəy necə yaşarsan?! Ürəyim lap partlayır, bu Şükür bəy də gəlib çıxmır ki, bir az dincəlim.

Şükür bəy yasavulları ilə gəlir.

S ə f i b ə y. Lap vaxtında gəlib çıxdın. Hövsələdən çıxmışdım.

Ş ü k ü r b ə y. Çox darıxma, hər şey düzələcək. Şad xəbərnən gəlmişəm.

S ə f i b ə y. Xeyir ola?

Ş ü k ü r b ə y (*Səfi bəyi kənara çəkərək*). Axırı dünən naçalnikdən müəllimin öldürülməsinə icazə aldım. Ağa buyurur ki, elə öldürün ki, sizdən bilməsinlər. Bunu doğru deyir. İşi kəndlilərin əlilə görmək lazımdır.

S ə f i b ə y (*sevincək*). Buna nə var ki... Elə bu gün. Özümüzkülərdən birinə tapşırarıq, öldürər, sonra da bir kəndlinin boynuna atarıq.

Ş ü k ü r b ə y. Mənim fikrim də belədir. Bu, kəndlilər arasında müəllimin hörmətini də salar. Bu işi Xuduşa tapşırsaq, necədir?

S ə f i b ə y. Lap əla. Əsil adamıdır.

Ş ü k ü r b ə y. Xuduş, Xuduş!

X u d u ş. Bəli, ağa.

Ş ü k ü r b ə y. Yaxın gəl, sənə bir tapşırığımız var.

X u d u ş. İstəyirsiz yüzünü tapşırın.

Ş ü k ü r b ə y. Bu gün müəllimin işini bitirməlisən. Aldığım məlumata görə, o, axşamüstü İldırımın yanına gedəcək. Meşəyə gedən yol böyürdəndir. Bir neçə yasavul götür, pusquda durarsan. Özünü öldürəndən sonra yaxındakılardan birini tutub, qatil kimi bura gətirərsən. Amma bizim bu işdən xəbərimiz yoxdur, başa düşdün?!

X u d u ş. Başa düşdüm, ağa.

S ə f i b ə y (*25 manat verib*). Al bu iyirmi beş manatı. Hələlik bu qədər. Bu axşam Mirzə Möhsünün ölüsünü səndən istəyirik. Dalısı sonra.

X u d u ş. Arxayın ol, ağa, bizim gülləmizdən göydə quş da qurtarmaz.

Ş ü k ü r b ə y. Daha sən işində ol. Biz də naçalnikin yanına gedirik. (*Xuduş gedir*) Bizim burda qalmağımız məsləhət deyil. Mən getdim, sən də şeyləri sahmana salıb tez gəl.

Şükür bəy gedir

S ə f i b ə y (*tək*). Hər şeyin açarı puldur. Verməzsən, iş aşmaz. Ancaq kisənin ağzını açanda elə bil ürəyimin bir tikəsini qoparıb atıram. Sabaha da ki, bir ətək pul töküb, Şükür bəyi qonaq çağırmışam. Çarəm yoxdur. Belə etməsəm, ağzıma baxan olmaz, bir quruşluq hörmətim qalmaz. Demək, bu gün iki böyük düşmənin biri aradan çıxır, çox şükür. Onların ucundan Fərrux Sibirdə çürümürmü? Mənim başıma hər bəla bunlardan gəlir. Yaranı birdəfəlik kökündən kəsmək lazımdır. (*Gedir*)

R ü s t ə m (*görünür*). Oğlum, Dursun.

D u r s u n. Bəli, ata.

R ü s t ə m. Eşitdin?

D u r s u n. Eşitdim, ata.

R ü s t ə m. Bəs niyə dayanmısan? Müəllimi xəbərdar etmək sənin borcundur.

D u r s u n. Qorxuram, ata, Səfi bəy bilsə, dərimə saman təpər.

R ü s t ə m. Nədən qorxursan, bala? Məni yurdumdan, yuvamdan ayıran, oğlanlarıma həsrət qoyan zalimdənmi?

D u r s u n. Hə, o zalimdən, özü də çox bərk qorxuram.

R ü s t ə m. Qorxaq oğlu qorxaq! Hər bəla qorxaqlıqdan gəlir. Bunu mən təcrübəmlə öyrəndim. Bizi bu hala qoyan qorxaqlıq deyilmi? İşin əvvəlində bu canavarları vurub öldürsəydim, bu bəlalar başıma gəlməzdi.

D u r s u n. Ata, mən qorxaq olmuşam. Ancaq axırda gördüm ki, bunun axırı yoxdur. Odur ki, bu canavardan intiqam almağa fürsət axtarırdım. İndi isə gedim müəllimi xəbərdar edim. Yoxsa kənd başsız qalar. (*Gedir*)

R ü s t ə m. Gedərsən. Həyat adama ən doğru yolu öyrədir. Ax, oğlum! Zülm sənin də ruhunun işığını almış, qorxursan. Üzünə həsrət qalan atanla dərdləşməkdən qorxursan. Bu gün sən də mənə yadlar kimi baxırsan. Mənim dərdlərimin ən yaxın sirdaşı bu üçtelli sazımdır. (*Sazı alıb səsləndirir və oxumağa başlayır*)

Bir dərdliyəm gecə-gündüz yanaram.
Həsrətlimi zaman-zaman anaram.
Ürəyimin ta içindən qanaram,
Elim-günüm, səndə bitməz dərdlər var,
Dağın, daşın, yuvan, tarlan sızıldar.

Zəhər vardır, tikan vardır dilimdə,
Soyuq, acı ruzgar əsir elimdə,
Dolaşıram kənd-kənd bu saz əlimdə,
Aradığım sonalardan əsər yox.
Soraram hər kəsdən, doğru xəbər yox.

Məni düşmən ayrı saldı elimdən,
Üç oğlumdan, həsrətli sevgilimdən,
Xəbər tutdum, bir daş dəydi belimdən,
Dedi: onlar köçüb, zülüm qalmışdır.
Həyat, dirlik sönmüş, ölüm qalmışdır.

Rüstəmin səsinə Ülkər çıxır.

Ü l k ə r. Zülüm qalmayacaq, baba, onu sənin kimi məzlumların fəryadı boğacaq!

R ü s t ə m. Ülkər, bu sənsən?

Ü l k ə r. Bəli, mənəm, baba, sən məni hardan tanıyırsan?

R ü s t ə m. Rüstəm əmini nə tez yaddan çıxardın? Səfi bəyin zülmündən balalarına həsrət qalan Rüstəm kişiyəm.

Ü l k ə r. Vay... Yazıq qoca. Yenə Səfi bəy...

R ü s t ə m. Səfi bəy, Səfi bəy... Burdan baş götürüb gedəndə elə bildim ki, azadlığa çıxacağam, uşaqlarıma qarın dolusu çörək tapacağam. Ancaq getdim, gördüm ki, dörd tərəfimiz səfilərlə doludur.

Ü l k ə r. Rüstəm əmi, Dursunu gördünmü, Allaha şükür, o salamatdır.

R ü s t əm. Ancaq onu da bu mühit adamlıqdan çıxarıb, tülkü edibdir.

Ü l k ə r. Əmi can, niyə mənimlə belə sərt danışırsan? Bir qədər saz çal, keyfimiz açılsın.

R ü s t ə m. Mənim sazım sizə keyf verməz. Barmaqlarımı tellərə basdıqca sızıldayır.

Ü l k ə r. Barmaqlarını elə bas ki, sızlamasın, sızlatsın.

R ü s t ə m. Onun zamanı yetişməyib.

Bir-iki güllə səsi eşidilir. Rüstəm diksinir.

Rüstəm (*təlaş içində*). Yoxsa bu namərdlər müəllimi vurdular?!

Xuduş, Dursun, bir - iki yasavul və kəndli gəlir.
Müəllimin paltarını geymiş Kərimin ölüsünü gətirirlər.

X u d u ş. Müəllimi öldürən kimdir? Bu saat onu yerin deşiyindən də olsa tapmalısınız!

Y a s a v u l (*bir kəndlini darta-darta gətirir*). Gücnən axtarıb tapmışam. Müəllimi öldürəndən sonra qaçıb kolluqda gizlənmişdi.

K ə n d l i. Yalan deyirsən, onu mən öldürməmişəm.

Y a s a v u l. Yalan deyir, əlində tüfəng ilə tutdum.

K ə n d l i. Mənim tüfəngim var idi?

Y a s a v u l. Bu tüfəng kimindir? Görənlər yalan deyir?

K ə n d l i. Əlbəttə, yalan deyirlər.

X u d u ş. Yalan deyirlər, yalan deyirlər. Nəyi yalandır?! Kişini gündüzün günorta çağı vurub aşırmısan, sonra da deyirsən ki, yalan deyirlər. Sən vurmadın, mən vurmadım, bəs kim vurdu? (*Yasavullara*) Onu möhkəm saxlayın. Meyiti bəylər gələnə qədər burda saxlamaq lazımdır. (*Cənazəyə yaxınlaşıb diqqətlə baxır*) Bay, bu ki Kərimdir.

R ü s t ə m (*kənara*). Allaha çox şükür, müəllim deyilmiş.

D u r s u n (*Rüstəmə, astadan*). Bunlar hamısı müəllimin öz tədbirləridir.

I y a s a v u l. Bu necə oldu?

II y a s a v u l. Bu nə sirrdir?

X u d u ş. Şükür bəyə nə cavab verəcəyik?

P ə r d ə

İKİNCİ ŞƏKİL

Səhnə. Səfi bəyin həyətə açılan qapısını və otaqlarını təsvir edir. Səfi bəyin oğlu Fərrux saç-saqqalı uzanmış, paltarı dəyişmiş halda, əlində bir çamadan, qapıda görünür. Qonşuları Heydər ona rast gəlir.

H e y d ə r. Gecə yarısı bu adam kimdir? (*Ona yaxınlaşıb*) Kimi istəyirsən?

F ə r r u x (*onu tanıyır*). Qızxanım oğlu Heydəri.

H e y d ə r. Sən mənə tanış gəlirsən. (*Diqqətlə baxır*)

F ə r r u x. Heydər, məni tanımırsan? Fərruxam. (*Görüşüb öpüşürlər*) Anamgil necədir?

H e y d ə r. Hamısı sağ-salamatdır. Bu vaxta qalmazlar, yəqin yatmışlar. (*Əli ilə onun qiyafəsini göstərərək*) Bu nədir? Heç tanımadım. Nə qədər dəyişmisən... Hələ bir şələ saç-saqqala bax!

F ə r r u x. Gecə yarısı sən hardan gəlirsən, ay lotu?

H e y d ə r. Bacımgilə getmişdim, ha durmaq istədim, yeznəm qoymadı. (*Onu bir də başdan ayağa süzərək*) Dur, Soltan xanımı özüm müjdələyəcəyəm. (*Qapını vurmaq istəyir*)

F ə r r u x (*Heydəri tutub*). Dayan, Heydər, mən bir oyun oynamaq istəyirəm. Onlar da məni tanımayacaq. Bu gecə evimizdə qonaq adına qalacağam, səhər tezdən gəl, müjdələ.

H e y d ə r. Yaxşı fikirdir.

F ə r r u x. Sağ ol, hələlik evdə bir söz demə. Sabah görüşərik. (*Heydərdən ayrılıb qapını döyür*)

S o l t a n x a n ı m. A gedə, qapını aç, ağa gəldi.

Dursun qapını açır, Fərruxu görüb geri çəkilir.

F ə r r u x. Bura Səfi bəyin evidir?

D u r s u n. Səfi bəyin evidir.

F ə r r u x. Get xanıma de ki, Polad bəyin oğludur, Sibirdən gəlib. Uzaq olduğuna görə kəndimizə gedə bilməyəcəm. Bu gecə sizin evdə qonaq qalmaq istəyirəm.

Dursun gedir. Soltan xanım ilə Ülkər onu qarşılayır.

S o l t a n x a n ı m. Kim idi?

D u r s u n. Ay xanım, saç-saqqalını uzatmış bir kişidir. Deyir ki, Polad bəyin oğluyam. Kəndimiz uzaq olduğuna görə bu gecə bəyin evində qonaq olmaq istəyirəm. Əlində böyük bir çamadan var. Deyir Sibirdən gəlirəm.

S o l t a n x a n ı m. Sibirdən gəlir?

Ü l k ə r. Ana, qonağı qapıda saxlamaq ayıbdır.

S o l t a n x a n ı m (*Dursuna*). Get, qonağı baş otağa apar. (*Dursun gedir*) Sibirdən gəlir, bəlkə bizim Fərruxu da görübdür. Onu ata-anasına yetirən Allah, Fərruxu da bizə yetirsin. (*Fərrux, əlində çamadan, Dursun ilə daxil olur*)

D u r s u n. Bəy, bu otağa gəlin. (*Qapını açıb Fərruxu baş otağa aparıb qayıdır*)

S o l t a n x a n ı m. A gədə, soruş görək Səfi bəyin oğlu Fərruxu o tərəflərdə görmüşdü?

Ü l k ə r. Bir az danışdır, gör nə var, nə yox. Bizə xəbər gətir.

Dursun Fərruxun otağına girir.
Soltan xanım qapı arasından qulaq asır.

D u r s u n. Bəy, xanım soruşur ki, Sibirdə Fərruxu görməyibmi?

F ə r r u x. Səfi bəyin oğlu Fərruxu?.. Görmüşəm, biz arabir görüşürdük.

D u r s u n. Bəs, Fərrux ağa gəlməyəcək?

F ə r r u x. Yoldaşlarını azad etdilər. O da bu günlərdə gəlib çıxar. Ancaq yollar çox qarışıqdır. Mən bir aya gəlib çıxmışam.

S o l t a n x a n ı m. A gədə, soruş görək şəhərdə nə var?

D u r s u n. Xanım soruşur, şəhərdə nə var, nə yox?

F ə r r u x. Orda da ara qarışıb, məssəb itib. Deyəsən bu fəhlələr başımıza bir oyun açacaq. Doğrusu, çox yorğunam, yatmaq istəyirəm. (*Dəsmala bağlı bir şey çıxarıb Dursuna verir*) Bunu al, xanıma ver, saxlasın, səhər gedəndə alaram. Bu on manatı da sənə verirəm.

Dursun utana-utana alır, bağlı şeyi Soltan xanıma verib otaqdan çıxır. Soltan xanım dəsmalın bir ucunu açır.

S o l t a n x a n ı m. Qızıl puldur. Bu qədər pulu, görəsən, haradan alıb?

Ü l k ə r. Ana, dustaqlar, görünür, orda alver edirlər.

S o l t a n x a n ı m. Bəy oğludur. Ata-anası ona pul göndərməmiş olmaz. Bir də, görünür, yığımcıl oğlandır. Biz Fərruxa az pul göndərmirdik. Hələ atandan xəbərsiz ona neçə min göndərmişəm. Bilirəm, Fərrux da pulları xərcləməz. Gələndə pul ilə gələr.

Ü l k ə r. Bu kişi harada qaldı? Gecə yarıdan keçir.

S o l t a n x a n ı m. Onun işindən şeytan da baş çıxarmaz. Hələ Şükür bəyi qonaq çağırıb. Onlar ki, yeməyə oturdu, səhər açılanda süfrə başından qalxacaqlar. Gecənin şirin yuxusunu da bizə haram edəcəklər.

S ə f i b ə y (*gəlir. Çamadanı görüb*). Bu çamadan kimindir?

S o l t a n x a n ı m. Qonağındır. Sibirdən gəlib. Deyir, Polad bəyin oğluyam.

S ə f i b ə y. Polad bəyin? Uzaq kəndlərdən olacaq. Sənə kim izn verdi ki, tanımadığın adamı evə buraxdın?

S o l t a n x a n ı m. Çox yorğun idi. Vaxt çox keçmişdi. Fərruxu yadıma saldım, yazığım gəldi.

S ə f i b ə y. Yazığın gəldi... O tərəflərdən nə danışır?

S o l t a n x a n ı m. Fərrux ilə görüşmüş. Deyir ki, bu günlərdə onu da buraxacaqlar. O tərəfləri, şəhəri çox qarışıq söyləyir. Yazıq yorğun idi. Gələn kimi yatdı. (*Dəsmaldakı pulu göstərib*) Bu bir dəsmal pulu da verdi ki, saxlayım. Səhər gedəndə verəcəyəm özünə. (*Səfi bəy fikrə gedir*) Yeməyinizi də hazırlatmışam. Sən allah, a kişi, məclisi çox uzatma. Mən gedib yatıram. (*Gedir*)

Ş ü k ü r b ə y (*qapını döyür*). Səfi, Səfi!

Səfi bəy qapını açır.

S ə f i b ə y. Buyur, bəy.

Ş ü k ü r b ə y. Yasavulları kəndə buraxdım, arxayın ol!

S ə f i b ə y. Xeyir ola?

Ş ü k ü r b ə y. İldırımdan özümüzü gözləməliyik.

S ə f i b əy. Yoxsa bir xəbər eşitmisən?

Ş ü k ü r b ə y (*əlini onun çiyninə qoyaraq*). Dostum, igidin igiddən bir ehtiyatı artıq olur, deyirlər. O, yatmır, bizə də yatmaq olmaz.

Əmr verdim sabaha qədər yatmasınlar, ayıq olsunlar. (*Qürurla əllərini oynadaraq*) Qorxma, sən yeməyi hazırla. Bəydostu və Ülkər xanım da gəlsin ki, süfrəmiz bir az şənlənsin.

S ə f i b ə y. Hər şey hazırdır. (*Qışqırır*) Dursun! Dursun!(*Özü Dursunun və xanımların dalınca çıxır*)

Ş ü k ü r b ə y. Ülkər, Ülkər... Onu birinci dəfə görəndə qarşımda elə bil ülkər parladı. Zalımın qızı ulduz kimi yanır. Qara şəvə gözləri ox kimi ürəyimə saplanır. Bu vəhşi maralı əlimə keçirə bilsəydim, heç dərdim olmazdı. Bu Səfini əlimdə möhkəm saxlamalıyam.

Dursun əlində bir məcməyi yemək gətirir. Masanı səliqəyə salıb gedir.

S ə f i b ə y (*əlində bir küpə şərab gəlir*). Bəy, yanında xəcalətəm. Çox çalışdım, zalım qızları gəlmədi. Hələ Ülkər dəli keçi kimi sıçrayıb qaçdı.

Ş ü k ü r b ə y. Bu günlərdə bacım Xeyriyyə gələcək, onda heç qaçа bilməz. Eybi yoxdur. (*Şükür bəy qədəhləri doldurur*)

S ə f i b ə y. Sağ ol, bəy!

Ş ü k ü r b ə y. Sən də sağ ol! (*İçirlər*) Doğrusu, bəy, bu müəllim məsələsi məni çox qorxuya salıb. Görünür, onlar bizim müəllimi öldürmək istədiyimizi hardansa biliblər.

S ə f i b ə y. Bu hələ məsələnin bir tərəfidir. Görünür, həriflər Kərimin bizim adam olduğunu da biliblər. Kərimə müəllimin paltarını geyindirib öz əlimizlə öldürtmələri bizi kənd içində lap biabır etdi.

Ş ü k ü r b ə y. Doğrudur, doğrudur, Xuduş deyir ki, kəndlilər deyirlər ki, Şükür bəylə Səfi bəyin kələkləri özlərinə tələ qurdu. Hələ bir başqası deyirmiş ki, bu gündən onların özləri üçün də vardır. Səfi bəy, sözün düzü, mən işləri yaxşı görmürəm. Bərk ayaqda bu yasavullar da kəndlilərə qoşulacaqlar.

S ə f i b ə y. Get-gedə lap təklənirik. Tərəfimizdə olan kəndlilər də bizdən üz döndərir. Bu İldırım kəsmiş də ki, hər dəqiqə bizə qorxu törədə bilər.

Ş ü k ü r b ə y. Odur ki, gərək bir-birimizə arxa olaq. Bərk ayaq üçün isə pul, başa düşürsən, pul yığmaq lazımdır. Sərhəddi aşmaq üçün ətək dolusu pul gərək.

S ə f i b ə y. Sən nə danışırsan, Şükür bəy, yoxsa bərk ayaqda qaçmağa da razısan? Səfi bəy ölər, bu yerlərdən bir addım qırağa ayaq basmaz. Ölənəcən, nəfəsim gələnəcən bu bit basmışlarla vuruşacağam. Səfi bəy lüt ildırımların qabağından qaçsın?

Ş ü k ü r b ə y. Səfi bəy, bu tək İldırım məsələsi deyil, görmürsən bütün Rüsyetdə aləm qarışıb bir-birinə. İt yiyəsini tanımır. Oralarda bir şey olsa, buradakılar dərimizə saman təpərlər...

S ə f i b ə y. Yaxşı yadıma düşdü, bu gün Sibirdən bir qonaq gəlmişdir. O da deyir ki, Bakıda vəziyyət yaxşı deyil.

Ş ü k ü r b ə y. İnanma, bəlkə təmiz adam deyil.

S ə f i b ə y. Özü varlı ailədəndir. Soltan xanıma saxlamaq üçün bir qucaq da pul verib. Bu küncdə duran çamadan onundur.

Ş ü k ü r b ə y. Hım... (*Bir qədər fikrə gedir. Üzündə sevinc qığılcımları parlayır*) Sənə deyirəm, bu düz adama oxşamır.

S ə f i b ə y. Əşşi, nə danışırsan! Polad bəyin oğludur. Sibirdə Fərruxla bir yerdə olub.

Ş ü k ü r b ə y. Bəs özü haradadır?

S ə f i b ə y. Yatır, deyirlər.

Ş ü k ü r b ə y. Səfi bəy, sən gəl mənə inan. Bu, şübhəli adam olacaq. Belə işlərdə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bir də ki, belə zamanda bu qədər pulu niyə əldən çıxarırsan? Hələ bir bu çamadana da baxaq. (*Çamadanı açır, içərisindən parçalar, müxtəlif qiymətli şeylər çıxarır*) Səfi bəy, sən doğrudan da başını itirmisən. Onu burdan salamat çıxmağa qoymayacağam.

S ə f i b ə y. Fikrin nədir?

Ş ü k ü r b ə y. Öldürmək!

S ə f i b ə y. Mənim evimdəmi?

Ş ü k ü r b ə y. Yoxsa qorxursan? Mən olan yerdə sən nədən çəkinirsən?

S ə f i b ə y. Yox, bəy, qoymaram, canın üçün qoymaram.

Ş ü k ü r b ə y. Səfi bəy, sənə qorxaqlıq yaraşmır. Sən özün gündə on belə qan etmisən, indi nə oldu? Bir başa düş, burda pul məsələsi var, pul, indiki ayaqda o sənə, mənə hava kimi lazımdır.

S ə f i b ə y. Axı, bəy, o mənim qonağımdır. (*Onu tutub saxlayır*)

Ş ü k ü r b ə y (*dartınır*). Burax, bıçağı qarnına soxaram, gəl, yol göstər.

S ə f i b ə y (*qorxaraq*). Mə...n...mə...n... yox.

Ş ü k ü r b ə y. Sən yox, mən öldürəcəyəm. Sən ancaq bax ki, onun otağına girən olmasın. (*Hər ikisi Fərrux yatan otağa keçir*)

S ə f i b ə y (*bir az sonra qapının ağzına çıxıb, qorxa-qorxa gəzinir*). Bu işin içindən bir şey çıxmasa yaxşıdır. Bir də ki, qonağa, özü də bəy balasına namərdlik heç ürəyimdən deyil.

Şükür bəy, əlində qanlı qəmə, otaqdan çıxır.

Ş ü k ü r b ə y. Nə olacaq, anasını ağlatdım. Mənim əlimdə adam öldürmək toyuq kəsməkdən asandır. Çamadandakıları gördüm, bəs pulu hardadır?

S ə f i b ə y. Soltan xanımdadır.

Ş ü k ü r b ə y. Qalx, gətir. (*Səfi bəy durmur*) Qorxma, sənlə bölüşəcəyəm. Qalx gətir.

S ə f i b ə y. Sonra. Arvad yatıbdır. Hələ de görüm, meyiti neyləyəcəksən?

Ş ü k ü r b ə y. Yaxşı dedin, həyətin bir tərəfində basdırarıq. Dur ayağa, bel, külüng gətir.

S ə f i b ə y. Həyətdə bel də var, külüng də.

Ş ü k ü r b ə y. Qalx gedək.

Gedirlər. Soltan xanım və Ülkər gəlir. Səfi bəy onları görüb qayıdır.

S o l t a n x a n ı m (*Səfi bəyə*). Bu nə səsdir? Nə qayırırsınız?

Ü l k ə r. Çoxdan sizin səsinizə ayılmışıq, yata bilmirik.

S ə f i b ə y. Qonağı qovdum getdi.

S o l t a n x a n ı m. Neyçün?

S ə f i b ə y. Şükür bəy onu tanıdı. Zalım oğlu bizi öldürmək üçün gəlibmiş. Oyatdım, qolundan tutub çölə atdım. Səhərə az qalır, bu zaman siz niyə xortlayıbsınız? Gedin yatın.

S o l t a n x a n ı m. Şükür bəy hanı?

S ə f i b ə y. Bir az keflidir. Ürəyi bulandı, həyətə çıxdı. Haydı, siz gedin!

Ş ü k ü r b ə y (*qapıya yaxın gələrək*). Səfi, gəl, hammallığı tək mənə etdirəcəksən?

S ə f i b ə y. Gəlirəm. Çəkilin burdan deyirəm.

Ü l k ə r. Gedirik. Sən bizdən nə istəyirsən?

Səfi bəy gedir.

S o l t a n x a n ı m. Bunlarda heç insaf yoxmuş. Bu zaman insan da qonağı çölə atarmı?

Ü l k ə r. Mən başqa şeydən qorxuram.

S o l t a n x a n ı m. Nədən?

Ü l k ə r. Yazığı öldürməsinlər?

S o l t a n x a n ı m. Nə deyirsən, Ülkər? Heç elə iş olar?

Ü l k ə r. Bunlardan nə desən çıxar. Bu zaman nə üçün yatmamışlar? Bizi buradan nə üçün qovur? Həyətdə nə işləri var?

S o l t a n x a n ı m. Mən də şübhələnməyə başladım. Kor olsunlar, yoxsa, pulu üçün öldürüblər? Bu kişinin acgözlüyü ocağımızı söndürəcək. Kaş pulu ona göstərməyəydim.

Ü l k ə r. Ax, bu zindanda mən nələr görmədim!

S o l t a n x a n ı m. Başımıza gələni gördün?

Ü l k ə r. Qəlbim heç rahat deyil. Otaqlar qan qoxuyur, divarlar, qapılar, pəncərələr sanki "cinayət, cinayət!" – deyə səslənir. (*Əsəbi dolaşır, pəncərəyə yaxınlaşır*) Ax, dan yeri qızarır, xoruzlar banlayır. Ey qaranlıqları dələn göz, bu evdə bir cinayət olmuşsa, aç, onu ortaya çıxar.

Qapı döyülür.

S o l t a n x a n ı m (*qorxaraq ayağa qalxır*). Bu zaman qapını vuran kim olar?

Ü l k ə r. Haqqın toxmağı.

Qapı şiddətlə vurulur.

S ə f i b ə y. (*Həyəcan içində gəlir, qorxa-qorxa qapıya gedir*) Kimsən?

H e y d ə r. Mənəm, aç! Muştuluğa gəldim.

S ə f i b ə y. Sən kimsən?

H e y d ə r. Qonşunuz Heydərəm... Aç!

Səfi bəy qapını qorxa-qorxa açır

S ə f i b ə y. Xeyir olsun, Heydər?

H e y d ə r. Fərrux durmadımı?

S o l t a n x a n ı m. Fərrux? Hanı Fərrux?

H e y d ə r. Axşam qapınızın ağzında gördüm, əvvəlcə tanımadım. Saqqalını uzatmış, qiyafəsini dəyişmişdi. Sizi müjdələmək istədim, buraxmadı. "Bu gecə evimizdə qonaq adına qalacam, sabah tezdən gəlib müjdələyərsən", – dedi. Gecə gözlərimə yuxu girməyib.

S o l t a n x a n ı m. Ay?! Fərrux imiş. (*Səfi bəyin yaxasından tutaraq, şaşqın*) Hanı Fərrux? Oğlumu səndən istəyirəm!

Səfi bəy donub qalır.

Ü l k ə r. Yoxsa öldürmüsünüz? Söylə, qardaşım nə oldu?

S o l t a n x a n ı m. Bu saat onu mənə verəcəksən! Yoxsa, bu evə od vurub yandıraram!

Ü l k ə r (*taxt altında çamadanı görür, cəld çıxarıb*). Çamadanı budur... Getsəydi, bunu da aparardı. Qardaşımı neylədiniz? (*Anasını qucaqlayır*) Ana! Ana! Fərrux getdi... (*Əsəbi hıçqırıqlarla hər ikisi ağlayır*)

H e y d ə r. Mən bunlara ölüm müjdəsini verdim?

Ş ü k ü r b ə y (*qollarını çirməməmiş halda içəri girir. Səfi bəyə*). Qorxma, hər şey öz yerindədir.

Ü l k ə r. Ah, qardaşımın qatili! (*Hücum etmək istəyir, çəkilir və hıçqırıqlarla yıxılır*)

Ş ü k ü r b ə y (*heyrətlə*). Bunlara nə oldu?

İldırım pəncərədən Ülkəri səsləyir. Onu özündən getmiş vəziyyətdə görüb dərhal pəncərədən otağa atılır.

İ l d ı r ı m. Ha-ha-ha! Nə gözəl məclisdir! Elə bil tale məni bura bu gün qəsdən gətirmişdir. (*Hamı qorxu və dəhşət içində*) Ülkərin bu hıçqırıqları məni bu zülm toxumlarını bir-bir dənləməyə dəvət etmirmi?

S ə f i b ə y. Dərd-dərd üstündən yağır.

Ş ü k ü r b ə y. Əfv et məni, İldırım!

İ l d ı r ı m. Xainlər, zalımlar əfv edilməz!

Göydə ildırım hiddətlə çaxır.

Ü l k ər (*ayılır, şaşqın-şaşqın İldırıma baxaraq*). İldırım, səndəmi Fərruxun toyuna gəldin? Bax, yer, göy şənlik edir, atam da əllərini xınalamış, ha-ha-ha! (*Əsəbi və çılğın qəhqəhələrlə gülür*)

İ l d ı r ı m. Acıqlanma, Ülkər, ömrümdə birinci dəfədir ki, qadın olan yerə silah ilə girirəm. Bağışla məni.

Ü l k ə r. Demək, intiqam üçün gəlibsən... Gəl, gəl, birinci məni öldür...

İ l d ı r ı m. Yox, mən səni görməyə gəlmişəm, Ülkər. İntiqam alınacaq adamlar isə başqadır.

Ü l k ə r (*özünü toplayaraq*). Fərruxun intiqamını? Yox bu gecəki qonağımızın intiqamını mən alacağam. (*Yaxınlaşaraq*) Qılıncını ver bura, İldırım.

Səfi bəy yavaşca otaqdan çıxır.

İ l d ı r ı m. Sənin o incə qolların intiqam üçün yaranmamış, onu mənim öhdəmə burax, Ülkər.

Ü l k ə r. Ver bura!

İ l d ı r ı m (*qılıncı verib*). Al, Ülkər, rəşadətini göstər.

Ü l k ə r (*qılıncı sürətlə alaraq qəflətən Şükür bəyi yaralayır*). Al cəzanı!

Ş ü k ü r b ə y (*böyrünü tutaraq qorxa-qorxa çəkilir*). Uf, Ülkər, səndən ikinci yaranı gözləmirdim.

İ l d ı r ı m (*gülərək*). Ha-ha-ha!.. Qadınlar əlində intiqam qılıncı!

Arxadan Şükür bəyin yasavulları və Səfi bəy gəlir.
İldırımı dörd tərəfdən əhatə edirlər.

Buraxın, xainlər!

Y a s a v u l. Boşuna çapalama. Pəncəmizdən qurtara bilməzsən.

Ş ü k ü r b ə y (*irəli gəlib, amiranə*). Buraxmayın, əllərini, ayaqlarını bağlayın, tez-tez!

Ü l k ə r. Ax, İldırım, İldırım... (*Ortalığa atılaraq*) Buraxın onu! O zəncirləri mənə vurun!

Şükür bəy (*Ülkərə*). Çəkil, sən qarışma. Hələ vurduğun yaranın cəzasını görəcəksən.

İ l d ı r ı m. Yalvarma, Ülkər. Bunlar zəncirlərə pərəstiş edən başsızlardır. Mənim ayaqlarım, əllərim, bunların qəlbi, fikri zəncirlidir. (*Zəncirlərə hərəkət verdikcə səslənir*) Bax, Ülkər, bu zəncirlər mənə yaraşırmı? Amma nə gözəl də səslənir!

Ü l k ə r. Kaş öləydim, İldırım, səni bu zəncirdə görməyəydim.

İ l d ı r ı m. Uşaqsan, Ülkər. Zəncirlərin səsi qulağımda səsləndikcə, bilsən, qəlbimdə nə sevimli güllər açılır. Bunun mənə verdiyi nəşəni heç bir musiqi verə bilməz. Bu səslər məzlumların qəlbindən qoparaq: – Zülüm! Zülüm! Zülüm! – deyə bağıran fəryadlardır. (*Zəncirlərə işarə edərək*) Bu ağırlıqları hər adam çəkə bilməz. Bunlar da mənim yüküm, mənim zinətimdir.

Ş ü k ü r b ə y. Gəbərməyə gedərkən yenə də qürurundan əl çəkmir.

İ l d ı r ı m. Məni ölümlə qorxutma. (*Əsəbi gülərək*) Ha-ha, İldırım ölər, fikri ölməz. Zülm yaşamaz!

Ş ü k ü r b ə y. Çox söyləməyin, haydı, götürün!

Y a s a v u l. Haydı! (*Əlilə İldırımı itələyir*)

İ l d ı r ı m (*zəncirlərə hərəkət verərək*). Sağ ol, Ülkər. Qəlbində yeni açmış olan çiçəklər əmanəti.

Ü l k ə r (*diz çökərək*). İldırım! İldırım!

İ l d ı r ı m (*göydə ildırım şiddətlə çaxır*). Ey müdhiş səsli ildırım, sən sus! Zəncirli dağları yarıb axan sellərin bu zülmləri silib-süpürə bilməz. Ona başqa bir qüvvət gərəkdir. Onu birləşmiş elin nəhəng qüvvəsi yer üzündən götürəcəkdir! (*Ağır-ağır otaqdan çıxarkən*)

P ə r d ə

1926

ALDANMIŞ ULDUZLAR

Beş pərdəli dram

M.F.Axundovun “Aldanmış kəvakib”
adlı hekayəsi əsasında işlənmişdir

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

Yusif Sərrac
Tubu – onun arvadı
Budaq, Xosrov, Rəhman – Yusif Sərracın dostları, xalq nümayəndələri
Şah Abbas – İran padşahı. İyirmi iki yaşında
Mirzə Möhsün – vəzir
Mirzə Yəhya – maliyyə vəziri
Sərdar Zaman xan – hərbiyyə vəziri
Mollabaşı (Molla Səməd)
Mirzə Sədrəddin – münəccimbaşı
Cəmaləddin – qoca münəccim
İskəndər bəy – tarixnəvis
Xacə Mübarək – sarayın eşik ağası
Səlma – Şah Abbasın hərəmi
Qəhrəman – Səlmanın sevgilisi. Sarayda cəllad vəzifəsini ifa edir.
Hacı Quluxan, Səfərəli xan, Tiryəkxana sahibi – Qəzvin tacirləri
Darğa
Dərviş
Fərraşbaşı
Tiryəkkeş
I adam
II adam
III adam
IV adam